

KURIKULUM ZA VRTCE

Sprejeto na 26. seji Strokovnega sveta RS za splošno izobraževanje, dne 18. 3. 1999.

Besedilo so pripravili članice in član Področne kurikularne komisije za vrtce:

dr. Eva D. Bahovec, Pedagoški inštitut, Ljubljana;
Ksenija G. Bregar, Urad RS za šolstvo, Ljubljana;
Metka Čas, Vrtec Velenje;
mag. Marjeta Domicelj, Zavod RS za šolstvo, Ljubljana;
Nada Saje - Hribar, dr. med., spec. ped., ZDŠentvid;
Barbara Japelj, Pedagoški inštitut, Ljubljana;

Breda Jontes, akad. slik. spec., Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta;
Lidija Kastelic, Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta;
dr. Simona Kranjc, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta;
dr. Ljubica Marjanovič Umek, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta;
Nada Požar Matijašič, Urad RS za šolstvo, Ljubljana;
mag. Tatjana Vonta, Pedagoški inštitut, Ljubljana;
mag. Dušan Vrščaj, Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta.

V delovnih skupinah za pripravo področij dejavnosti so sodelovali:

mag. Igor Cvetko, SAZU, Ljubljana;
Ana Dušan Dragan, Zavod RS za šolstvo, Ljubljana;
dr. Martin Germ, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta;
Ana Marija Humar Bonutti, Vrtec pri O[Ivana Roba, Šempeter;
Tilka Jamnik, Knjižnica Otona Župančiča, Ljubljana;
Marija Justin, Vrtec Mojca, Kranj;
Rozalija Kovač, Vrtec Velenje;
dr. Dušan Krnel, Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta;
Kristijan Muck, Univerza v Ljubljani, AGRFT;
Majda Pipan, Vrtec Kranj;
Vildana Repše, Glasbena šola Tartini, Ljubljana;
AnaŠtojs, Vrtec Sevnica;
dr. Mateja Videmšek, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za šport;
Irena Vidmar, Vrtec Trbovlje;
mag. Roman Vodeb, Zveza športnih društev Trbovlje;
Ana Pezdir Vovk, svob. umet.

Gradivo je lektorirala dr. Simona Kranjc.

KAZALO

	Uvod	4
1.	Cilji <i>Kurikula za vrtce</i>	6
2.	Načela uresničevanja ciljev <i>Kurikula za vrtce</i>	6
3.	Otrok v vrtcu	12
3.1	Razvoj in učenje v predšolskem obdobju	12
3.2	Počitek, hranjenje in druge vsakodnevne dejavnosti kot element kurikula	13
3.3	Odnosi med otroki, med otroki in odraslimi v vrtcu, socialno učenje	14

3.4	Prostor kot element kurikula	15
3.5	Sodelovanje s starši	15
4.	Področja dejavnosti v vrtcu	16
4.1	Gibanje	16
4.2	Jezik	21
4.3	Umetnost	25
4.4	Družba	34
4.5	Narava	39
4.6	Matematika	46
5.	Viri	55

UVOD

Kurikulum za vrtce je nacionalni dokument, ki ima svojo osnovo v analizah, predlogih in rešitvah, ki so uokvirile koncept in sistem predšolske vzgoje v vrtcih (*Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji*, 1995, *Zakon o vrtcih, Šolska zakonodaja I*, 1996), kot tudi v sprejetih načelih in ciljih vsebinske prenove celotnega sistema vzgoje in izobraževanja (*Izhodišča kurikularne prenove*, Nacionalni kurikularni svet, 1996). Je dokument, ki na eni strani spoštuje tradicijo slovenskih vrtcev, na drugi strani pa z novjšimi teoretskimi pogledi na zgodnje otroštvo in iz njih izpeljanimi drugačnimi rešitvami in pristopi dopolnjuje, spreminja in nadgrajuje dosedanje delo v vrtcih.

Kurikulum za vrtce je predvsem oblikovan za t. i. dnevne programe in je hkrati ustrezna strokovna podlaga za izpeljave v različnih programih, kot so poldnevni program, krajši program, vzgojnovarstvene družine, predšolska vzgoja na domu, seveda ob upoštevanju posebnosti, ki jih tako na ravni organizacije življenja in dela kot na ravni izbire ciljev, dejavnosti ter različnih pristopov in metod prinašajo različni programi.

V *Kurikulu za vrtce* so prepoznavna tako temeljna načela in cilji predšolske vzgoje, kot tudi spoznanja, da otrok dojema in razume svet celostno, da se razvija in uči v aktivni povezavi s svojim socialnim in fizičnim okoljem, da v vrtcu v interakciji z vrstniki in odraslimi razvija lastno družbenost in individualnost.

Pojem kurikulum v vrtcu je vpeljan zato, ker je širši in celovitejši od pojma program in s seboj nosi tudi premik od tradicionalnega poudarka na vsebinah oz. snovi k poudarku na sam proces predšolske vzgoje, na celoto interakcij in izkušenj, iz katerih se otrok v vrtcu uči. Tako kurikulum vključuje tudi

številne pogoje in ovire, ki omogočajo in onemogočajo uresničevanje zapisanega kurikula, kot tudi široko polje t. i. prikritega kurikula.

V *Kurikulu za vrtce* so predstavljeni cilji *Kurikula za vrtce* in iz njih izpeljana načela, temeljna vedenja o razvoju otroka in učenju v predšolskem obdobju ter globalni cilji in iz njih izpeljani cilji na posameznih področjih (zaradi večje preglednosti in strokovne jasnosti), predlagani primeri vsebin in dejavnosti na posameznih področjih pa ta področja med seboj povežejo in jih postavijo v kontekst dnevnega življenja otrok v vrtcu. Nekatere medpodročne dejavnosti, kot so moralni razvoj, skrb za zdravje, varnost, prometna vzgoja, se kot rdeča nit prepletajo skozi vsa področja in so del načina življenja in dela v vrtcu. Predlagane vsebine in dejavnosti (postavljene so ločeno za prvo in drugo starostno skupino otrok) predstavljajo možne poti in načine uresničevanja ciljev (tudi med temi lahko vzgojitelj izbira), vzgojitelj pa je tisti, ki se po strokovni presoji odloča, kaj, kdaj in kako.

Ob zapisanem *Kurikulu za vrtce*, ki pomeni strokovno podlago za delo v vrtcih, je za doseganje ustrezne ravni kakovosti predšolske vzgoje v vrtcih enako pomembna izpeljava v prakso oz. t. i. izvedbeni kurikulum. Praktična izpeljava zapisanih ciljev kurikula (izvedbeni kurikulum) lahko s svojo življenjskostjo, vpetostjo v socialni kontekst, z aktualnostjo, izbiro različnih metod in načinov dela, ki se naslanjajo na temeljna vedenja o otrokovem razvoju in poznavanje načel uresničevanja ciljev *Kurikula za vrtce*, pomembno prispeva k širšemu razumevanju predšolske vzgoje v vrtcu, njeni povezavi z družino, ostalimi ravni vzgoje in izobraževanja, drugimi strokovnimi institucijami ter lokalno skupnostjo.

Kurikulum za vrtce je nacionalni dokument, ki je namenjen vzgojiteljem, pomočnikom vzgojitelja, ravnateljem, svetovalnim delavcem; je dokument, ki ob rabi strokovne literature in priročnikov za vzgojitelje omogoča strokovno načrtovanje in kakovostno predšolsko vzgojo v vrtcu, ki se na ravni izvedbenega kurikula razvija in spreminja, pri tem pa upošteva neposredno odzivanje otrok v oddelku, organizacijo življenja v vrtcu, vpetost vrtca v širše okolje.

Uresničevanje načela enakih možnosti in upoštevanja različnosti med otroki se uresničuje preko zagotavljanja enakovrednih pogojev za optimalni razvoj vsakega otroka in ob upoštevanju individualnih razlik v razvoju in učenju, kar pomeni širše in fleksibilno, vendar strokovno zagotavljanje pogojev za stalno in občasno vključevanje predšolskih otrok s posebnimi potrebami v oddelke vrtca. Kot priloga *Kurikula za vrtce* bodo pripravljene ustrezne prilagoditve kurikula oz. prilagojeno izvajanje kurikula za otroke s posebnimi potrebami.

Vloga vrtcev na jezikovno in narodno mešanih področjih je, da ustvarjajo primerno podlago za razvoj dvojezičnosti pri pripadnikih obeh narodnostnih skupnosti in večinskega naroda. Zato bodo v *Kurikulu* zapisane še dodatne vsebine, ki bodo naravnane tako, da bodo omogočale tudi seznanjanje s kulturo in kulturno dediščino obeh narodov, ki živita na določenem področju, kot tudi ustrezna pedagoška in didaktična načela, izoblikovana v okviru modelov dvojezične vzgoje in poučevanja.

Posebna skupina, ki jo tudi velja omenjati, pa ne velja za avtohtono manjšino v Sloveniji, so Romi. Pri tej skupini je pomembno načelo sobivanja dveh kultur, ki mora biti interakcijsko, ne samo enosmerno, kar pomeni, da je treba znati prepoznati in izbrati zlasti tiste metode in pristope, ki v večji meri posegajo na področje socializacije. Posebna pozornost pa mora biti namenjena tudi tistim otrokom, ki jim slovenščina ni materni jezik, da lahko nadoknadijo morebitni primanjkljaj v znanju slovenščine.

1. CILJI KURIKULA ZA VRTCE

- bolj odprt in fleksibilen kurikulum v različnih programih za predšolske otroke,
- pestrejša in raznovrstnejša ponudba na vseh področjih dejavnosti predšolske vzgoje v vrtcih,

- bolj uravnotežena ponudba različnih področij in dejavnosti predšolske vzgoje v vrtcih, ki hkrati ne onemogoča poglobljenosti na določenih področjih,
- večje omogočanje individualnosti, drugačnosti in izbire v nasprotju s skupinsko rutino,
- oblikovanje pogojev za večje izražanje in ozaveščanje skupinskih razlik (nediskriminiranost glede na spol, socialno in kulturno poreklo, svetovni nazor, narodno pripadnost, telesno in duševno konstitucijo),
- večje upoštevanje in spoštovanje zasebnosti ter intimnosti otrok,
- dvig kakovosti medosebnih interakcij med otroki ter med otroki in odraslimi v vrtcu,
- rekonceptualizacija in reorganizacija časa v vrtcu,
- rekonceptualizacija in reorganizacija prostora in opreme v vrtcu,
- večja avtonomnost in strokovna odgovornost vrtcev in njihovih strokovnih delavcev,
- povečanje vloge evalvacije (kritičnega vrednotenja) pri načrtovanju življenja in dela v vrtcu,
- izboljšanje informiranja in sodelovanja s starši.

2. NAČELA URESNIČEVANJA CILJEV KURIKULA ZA VRTCE

2.1 Načelo demokratičnosti in pluralizma:

- različni programi,
- različni teoretski pristopi in modeli,
- različne metode in načini dela s predšolskimi otroki v vrtcu,
- čim bolj pester izbor vsebin in dejavnosti,
- fleksibilnost v prostorski in časovni organizaciji življenja in dela v vrtcu.

2.2 Načelo odprtosti kurikula, avtonomnosti ter strokovne odgovornosti vrtca in strokovnih delavcev v vrtcu:

- kurikulum za predšolske otroke v vrtcu naj bo odprt za uveljavljanje različnih posebnosti okolja, otrok ter staršev, za uveljavljanje avtonomnosti vrtca ter vzgojiteljev in drugih strokovnih delavcev v vrtcu ter za prilagajanje različnim spremembam, hkrati pa naj bo ustrezno strukturiran, tako da bo predstavljal kakovostno podlago za visoko profesionalno delo,

- izbira vsebin in metod v okviru posameznega področja dejavnosti v vrtcu mora biti vzgojiteljem ter njihovim pomočnikom omogočena s čim bolj pestro ponudbo vsebin, dejavnosti in metod,
- tako na ravni vrtca kot na ravni vzgojitelja mora biti omogočena dopolnitev z dejavnostmi, vsebinami in metodami po lastni presoji, ki pa morajo biti usklajene s kurikularnim dokumentom, sprejetim na nacionalni ravni.

2.3 Načelo enakih možnosti in upoštevanja različnosti med otroki ter načelo multikulturalizma:

- omogočanje enakovrednih pogojev za optimalni razvoj vsakega otroka,
- upoštevanje značilnosti starostnega obdobja,
- upoštevanje individualnih razlik v razvoju in učenju,
- strokovno čim širše in fleksibilno zagotavljanje pogojev za stalno ali občasno vključevanje predšolskih otrok s posebnimi potrebami v življenje in delo rednih oddelkov v vrtcih,
- upoštevanje skupinskih razlik (glede na spol, socialno in kulturno poreklo, svetovni nazor ...) in ustvarjanje pogojev za njihovo izražanje,
- upoštevanje načela različnosti in multikulturalizma na ravni izbora vsebin, dejavnosti in materialov, ki naj otrokom omogočajo izkušnje in spoznanja o različnosti sveta (stvari, ljudi, kultur).

2.4 Načelo omogočanja izbire in drugačnosti:

- programi za predšolske otroke, med katerimi bodo starši lahko izbirali,
- na ravni načrtovanja dejavnosti in na ravni organizacije tako prostora kot časa, ki omogoča otrokom, da izbirajo med različnimi dejavnostmi in vsebinami glede na njihove želje, interese, sposobnosti, razpoloženje ipd., pri čemer je zelo pomembno, da gre za izbiro med alternativnimi dejavnostmi in vsebinami, ne pa za izbiro med sodelovanjem in nesodelovanjem, aktivnostjo in neaktivnostjo, "usmerjeno zaposlitvijo" in prosto igro.

2.5 Načelo spoštovanja zasebnosti in intimnosti:

- organizacija prostora in časa, ki otroku omogoča umik od skupinske rutine oz. izražanje individualnosti pri različnih dejavnostih,
- komunikacija, ki otroku (in njegovim staršem) omogoča, da ne govorijo, rišejo, pojejo ipd. o nečem, kar želijo ohraniti zase,
- otrokovo telo, ki otroku omogoča, da ne kaže tistih delov svojega telesa, ki jih ne želi kazati (npr. pri preoblačenju, na stranišču ipd.).

2.6 Načelo uravnoveženosti:

- med otrokovimi razvojnimi značilnostmi na eni strani ter kurikulum na drugi,

- med različnimi vidiki otrokovega telesnega in duševnega razvoja ter posameznimi področji dejavnosti v vrtcu,
- načelo uravnoveženosti se nujno dopolnjuje z načelom izbire in drugačnosti; kurikulum oz. vzgojitelji morajo zagotavljati aktivnosti z vseh področij dejavnosti in spodbujati vse vidike otrokovega razvoja, hkrati pa tudi aktivno spodbujati in odpirati široko polje pravice do izbire in drugačnosti ter možnost za poglobljen razvoj določenega vidika oz. področja,
- med racionalnim pristopom same vede in pristopom zgodovine znanosti in epistemologije, med univerzalizmom in relativizmom posamezne vede, ki naj osnovne koncepte, ideje in izkušnje otrokom podaja skozi prizmo razvoja in zgodovine ter tako sistematično razvija občutljivost za probleme in zavest o različnih možnih odgovorih nanje.

2.7 Načelo strokovne utemeljenosti kurikula:

- z vidika specifičnih značilnosti razvoja in učenja predšolskih otrok kakor tudi z vidika razlike med dvema starostnima obdobjema (od 1. do 3. in od 3. do 6. leta starosti),
- z vidika spoznanj znanstvenih ved, ki opredeljujejo posamezna področja dejavnosti v vrtcu,
- s širšega vidika spoznanj edukacijskih ved ter kulturoloških študij,
- z vidika primerjanja kurikulumov v vrtcu v celoti ali po posameznih elementih kurikula oz. po posameznih kurikularnih dokumentih (predvsem primerjanja s kurikuli dežel zahodne demokracije idr.).

2.8 Načelo pogojev za uvedbo novega kurikula:

- stalno strokovno spopolnjevanje vodstvenih ter vseh strokovnih delavcev v vrtcu,
- pri načrtovanju novega kurikula v vrtcu je treba natančno navesti in opisati potrebne pogoje za njihovo izvedbo,
- pred uvedbo novega kurikula v vrtcu je treba vse potrebne pogoje, nekatere takoj in druge postopoma, tudi zagotoviti,
- pri vključevanju otrok s posebnimi potrebami v različne programe v vrtcu je treba zagotoviti vse potrebne pogoje (kadrovske, opremo ipd.),
- sistematično spremljanje, analiziranje in načrtovanje pogojev predšolske vzgoje v vrtcih (na ravni lokalne skupnosti, vrtca in oddelka).

2.9 Načelo horizontalne povezanosti:

- povezovanje dejavnosti različnih področij dejavnosti v vrtcu in pri tem različnih vidikov otrokovega razvoja in učenja, saj je za predšolskega otroka posebej značilno, da so soodvisni in med seboj povezani tudi vidiki njegovega razvoja,

- izbor tistih vsebin ter metod in načinov dela s predšolskimi otroki, ki upoštevajo specifičnosti predšolskega otroka in zato v največji meri omogočajo povezavo različnih področij dejavnosti v vrtcu.

2.10 Načelo vertikalne povezanosti oz. kontinuitete:

- med družino in vrtcem,
- med prvim in drugim starostnim obdobjem, ki seveda nista absolutno ločljiva in se dopolnjujeta skozi celotno predšolsko obdobje,
- med vrtcem in osnovno šolo, pri čemer je zelo pomembno, da vrtec ne dopusti pošolanja kurikula v vrtcu in vztraja pri svojih temeljnih specifičnostih.

2.11 Načelo sodelovanja s starši:

- staršem mora biti javno dostopno pisno in ustno obvestilo o različnih ponudbah programov v vrtcu,
- starši imajo pravico do sprotne izmenjave informacij in poglobljenega razgovora o otroku z vzgojiteljem in pomočnikom, s svetovalno službo,
- starši imajo pravico do postopnega uvajanja otrok v različne programe vrtca,
- starši imajo pravico sodelovati pri načrtovanju življenja in dela v vrtcu in v oddelku ter po dogovoru z vzgojiteljem aktivno sodelovati pri vzgojnem delu, pri tem pa morajo starši upoštevati strokovno avtonomnost vrtca,
- pri stiku s starši je treba spoštovati zasebno sfero družin, njihovo kulturo, identiteto, jezik, svetovni nazor, vrednote, prepričanja, stališča, navade in običaje, dosledno upoštevati njihovo pravico do zasebnosti in varstva osebnih podatkov,
- staršem zagotoviti stalno informiranje ter sistematično seznanjenje z njihovimi pravicami in odgovornostmi.

2.12 Načelo sodelovanja z okoljem:

- upoštevanje različnosti in možnosti uporabe naravnih in družbeno-kulturnih virov učenja v najbližjem okolju vrtca,
- upoštevanje naravnih in družbeno-kulturnih specifičnosti okolij, iz katerih prihajajo otroci.

2.13 Načelo timskega načrtovanja in izvajanja predšolske vzgoje ter strokovnega spopolnjevanja:

- strokovnega osebja znotraj oddelka, med oddelki in znotraj vrtca,
- vrtcev z drugimi vrtci,
- vrtcev z drugimi vzgojno-izobraževalnimi, strokovnimi in drugimi institucijami.

2.14 Načelo kritičnega vrednotenja (evalvacije):

- na ravni vsakodnevnih medosebnih interakcij v oddelku,
- na ravni načrtovanja posameznih področij dejavnosti v vrtcu, vsebin in metod dela, vsakdanjega reda v oddelku, zagotavljanja potrebnih pogojev za izvajanje predšolske vzgoje, spremljanja razvoja oddelčne skupine in posameznega otroka ipd.,
- na ravni pravic in odgovornosti staršev,
- na ravni vrtca,
- na ravni lokalne skupnosti, ustanovitelja vrtca.

2.15 Načelo razvojno-procesnega pristopa:

- v ospredju predšolske vzgoje je otrokov vsesplošni (duševni in telesni) razvoj in v tem temeljnem okviru usvajanje znanj posebnih ved,
- cilj posamezne vede na ravni predšolske vzgoje je omogočiti pridobivanje nekaterih osnovnih izkušenj (znanja) v zvezi z njenimi najbolj splošno veljavnimi in uporabnimi idejami oz. koncepti,
- cilj učenja v predšolski dobi je sam proces učenja, katerega cilj niso pravilni in nepravilni odgovori, temveč spodbujanje otrokovih lastnih (simbolnih, fantazijskih in domišljjskih) strategij dojemanja, izražanja, razmišljanja itn., ki so zanj značilne v posameznem razvojnem obdobju.

2.16 Načelo aktivnega učenja in zagotavljanja možnosti verbalizacije in drugih načinov izražanja:

- stalna skrb za sprotno zagotavljanje udobnega in za učenje spodbudnega okolja, ki omogoča izhajanje tako iz vzgojiteljevega načrtovanega in nenačrtovanega usmerjanja, kakor tudi iz otrokovih samoiniciativnih pobud,
- v ospredju učenja predšolskih otrok je razvijanje občutljivosti in zavesti o problemih,
- enako kot posredovanje racionalnih odgovorov ali rešitev posamezne vede je pomembno spodbujanje ter navajanje na uporabo različnih strategij in pripomočkov pri iskanju odgovorov,
- vsesplošno omogočanje ter spodbujanje otrok k verbalizaciji in drugim načinom izražanja, pri čemer je pomembno upoštevanje njihovih individualnih potreb in interesov ter pravice do zasebnosti,
- omogočanje in spodbujanje rabe jezika v različnih funkcijah.

3. OTROK V VRTCU

Predšolski kurikuli izhajajo iz raznih teoretskih smeri in so povezani z različnimi pojmovanji in podobami otroštva, vendar se zdi, da je izključno zavzemanje zgolj za razlago posameznih pojmov nerealno ter teoretično in praktično neutemeljeno. Nenazadnje tudi raziskave, ki primerjajo vpliv različnih vrst kurikula na razvoj posameznih otrokovih sposobnosti oz. na razvoj sposobnosti v posameznih starostnih obdobjih, kažejo, da ne gre za enopomensko povezanost med vrsto kurikula in razvojem sposobnosti. Ključno vprašanje predšolske vzgoje v zgodnjem otroštvu je namreč iskanje učinkovitega ujemanja med kurikulumom in otrokovimi značilnostmi.

3.1 Razvoj in učenje v predšolskem obdobju

Poznavanje otrokovega razvoja predstavlja pomemben okvir za oblikovanje koncepta predšolske vzgoje v vrtcu, saj so strokovnjakom, ki se ukvarjajo s pripravo kurikula za predšolske otroke, pomembni odgovori na vprašanja, kot so: "Ali v kurikulu vidimo (prepoznamo) otroka?", "Ali vidimo otroka kot aktivnega in kompetentnega v rasti, razvoju in učenju?" In seveda vprašanje, ki sledi: "Na kaj opreti poznavanje otrokovega razvoja? Ali obstaja ena sama stroka, teorija ali iz nje izpeljane smeri oz. šole, s pomočjo katerih lahko enako dobro razložimo razvoj vseh psihičnih procesov in njihovo vpetost v temeljna načela predšolske vzgoje v vrtcu?"

Odgovor je ne, pa vendarle je skozi različne teoretske okvire moč prepoznati nekatere skupne zakonitosti o otrokovem razvoju in skupna načela predšolske vzgoje.

Nekatere skupne zakonitosti o otrokovem razvoju:

- otrokov razvoj poteka skozi določene zaporedne stopnje, ki so opredeljene tako s kvantitativnimi kot kvalitativnimi spremembami (npr. intuitivna stopnja mišljenja sledi zaznavno-gibalni fazi v razvoju mišljenja; stopnja razumevanja medosebnih odnosov sledi stopnji razumevanja samega sebe ...);
- vsi psihični procesi (čustva, govor, mišljenje, socialna kognicija ...) se razvijajo v vseh razvojnih obdobjih;
- posamezna področja razvoja so med seboj prepletena, saj gre za vzporednost in povezanost med različnimi psihičnimi funkcijami (npr. otrok zaznava, doživlja in spoznava sebe, svet okoli sebe, različne odnose s čustvenega, intuitivnega, socialnega, spoznavnega vidika);
- v otrokovem razvoju so obdobja, ki so najbolj primerna (t. i. kritična obdobja), da se otrok nekaj nauči, pridobi določeno spretnost na najbolj učinkovit način;
- individualne razlike v razvoju so med otroki velike, in sicer zlasti v prvih letih njihovega življenja, vendar ta različnost otrok ostaja znotraj razvojnih norm;
- gre za stalno povezavo med otrokovim razvojem (v ožjem pomenu besede), učenjem in poučevanjem, ki se kaže zlasti v razmerju med otrokovim aktualnim in potencialnim razvojem.

Nekatera skupna načela predšolske vzgoje v vrtcu:

- predšolsko vzgojo je treba razumeti kot pomembno za predšolskega otroka (potrebna je "izraba" vsakega razvojnega obdobja takega, kot je) in ne kot pripravo na neko naslednjo stopnjo vzgoje in izobraževanja;
- v kurikulu za predšolske otroke je na izvedbeni ravni nujen preplet različnih področij dejavnosti in preplet z dnevno rutino;
- predšolska vzgoja v vrtcu mora graditi na otrokovih zmožnostih in ga voditi k pridobivanju novih doživetij, izkušenj, spoznanj, tako da preden postavlja smiselne zahteve oz. probleme, ki vključujejo otrokovo aktivno učenje, mu omogoča izražanje, doživljanje ter ga močno čustveno in socialno angažira;
- učenje predšolskega otroka temelji na neposredni aktivnosti s predmeti in pridobivanju konkretnih izkušenj z ljudmi, stvarmi, razmisleku o dejavnostih ter oblikovanju predstav in predpojmovnih struktur na osnovi prvih generalizacij, na notranji motivaciji in reševanju konkretnih problemov ter pridobivanju socialnih izkušenj;
- otroška igra je tista dejavnost, ki na najbolj naraven način združuje temeljna načela predšolske vzgoje in je v primeru, da je opredeljena dovolj široko v smislu preseganja svoje vpetosti v t. i.

akademski ali razvojni pristop v predšolski vzgoji, razumljena kot način otrokovega razvoja in učenja v zgodnjem obdobju.

In zakaj ima prav igra tako pomembno mesto v kurikulumih za predšolske otroke? Otroška igra je dejavnost, ki se izvaja zaradi nje same, spremeni odnos do realnosti in ki je notranje motivirana, svobodna in odprta ter za otroka prijetna. Ne glede na to, za katero vrsto otroške igre gre, npr. funkcijska igra, domišljajska oz. simbolna igra, sociodomišljajska igra, družabna igra, igra praviloma "vzpostavi" prostor, ki je definiran z razmerjem med otrokovim aktualnim in potencialnim razvojem. Način in vsebina igre pa dajeta prostor, znotraj katerega so prepoznavna zelo različna področja kurikula, npr. spoznavanje samega sebe v igri pred ogledalom in v "dialogu" s samim seboj; razvoj in učenje jezika ob pretvarjanju v simbolni igri, ko dejavnost "kot da bi" dobi svojo pomenskost in sporočilnost prav skozi rabo jezika; razvijanje pojma števila v domišljajski igri "prodajalna čevljev", socialno učenje ob igri vlog, npr. "družina", "frizer", ali v t. i. preštევankah, igrah s pravili; ustvarjalna prezentacija v posnemalnih igrah in v ustvarjanju v različnih jezikih in njihovem povezovanju; pridobivanje izkušenj v igri npr. z vodo, mivko, peskom, ustvarjanje npr. igrišča v peskovniku, ki zahteva še transformacijo igralnega materiala v predmete in stvari, ki jih rabijo v igri, dogovore med soigralci in praviloma ob koncu domišljajsko igro. Povedano drugače, v igri se v otrokovih dejavnostih prepletejo in povežejo različna področja kurikula, kar je za razvojno stopnjo in način učenja v tem starostnem obdobju smiselno in strokovno utemeljeno.

Pa vendarle igra v kontekstu kurikula vrtca ni razumljena kot dejavnost, ki bo sama po sebi pripeljala do realizacije tako ali drugače zapisanih ciljev predšolske vzgoje, nasprotno, treba je poznati in definirati osnovne elemente kurikula (npr. stopnjo odprtosti in/ali strukturiranosti kurikula ter njen vpliv na prisotnost in kakovost igre), jih znati povezati z osnovnimi elementi kakovosti predšolske vzgoje v vrtcu, ki so seveda prepoznavni tudi v zapisanih ciljnih vzgojnega dela, metodah in oblikah, pa vendarle ostajajo v ozadju teorije, psihološke, edukacijske, filozofske, sociološke, antropološke, kulturološke, in različni pristopi k njihovi interpretaciji.

3.2 Počitek, hranjenje in druge vsakodnevne dejavnosti kot element kurikula

Enako pomembni kot zapisani cilji in vsebine v kurikulumu so tudi vsakodnevne dejavnosti v vrtcu, komunikacije in interakcije z otroki in med otroki, raba pohvale ali graje, pravila za nadziranje časa in prostora. Ravno pri teh dejavnostih se prikriti kurikulum lahko najmočneje uveljavlja. Prikriti kurikulum zajema mnoge elemente vzgojnega vplivanja na otroka, ki niso nikjer opredeljeni, a so mnogokrat v obliki posredne vzgoje učinkovitejši od neposrednih vzgojnih dejavnosti, ki so opredeljene v zapisanem kurikulumu.

Demokratizacija kurikula v vrtcu, ki temelji na spoštovanju človekovih pravic, pomeni tudi sistematično rahljanje in odstranjevanje ovir, povezanih s prikritim kurikulumom, ki jih je treba iskati ne le v vsebinah in dejavnostih predšolske vzgoje v vrtcu, temveč tudi v drugih elementih kurikula. Zahteva tudi sistematično rahljanje in odstranjevanje ovir, ki pogojujejo prikriti kurikulum, kar pomeni, da je pri načrtovanju in izvajanju kurikula potrebno

- upoštevati skupinske razlike (glede na spol, socialno in kulturno poreklo, svetovni nazor itn.) in ustvarjati pogoje za njihovo izražanje;
- upoštevati različnosti in večkulturalizem na ravni izbora vsebin, dejavnosti in materialov, ki otrokom omogočajo pridobivanje izkušenj in spoznanj o različnosti sveta (ljudi, stvari, kultur);
- spoštovati posebnosti okolja, otrok in staršev;
- zagotavljati dejavnosti za otroke v celotni skupini, v malih skupinah, na individualni ravni;
- ustrezno dopolnjevati in povezovati različne vrste dejavnosti: načrtovane in spontane, skupinske in individualne, dejavnosti na različnih področjih predšolske vzgoje v vrtcih in dejavnostih, ki omogočajo poglobljenost na določenih področjih.

Pravico do izbire in drugačnosti je tako treba na ravni načrtovanja dejavnosti razumeti kot ponujene možnosti, da otroci izbirajo med različnimi dejavnostmi in vsebinami glede na njihove želje, interese, sposobnosti, razpoloženja, pri tem pa je pomembno, da gre za izbiro med alternativnimi dejavnostmi in vsebinami, ne pa za izbiro med sodelovanjem ali nesodelovanjem, aktivnostjo in neaktivnostjo, usmerjeno zaposlitvijo in prosto igro, na ravni organizacije prostora in časa pa tudi kot možnost otrokovega umika od skupinske rutine oz. izražanja individualnosti pri različnih dejavnostih. To pa seveda pomeni, da je treba možnost izbire spoštovati pri organizaciji spanja in počitka, hranjenja in drugih potreb.

Hranjenje v vrtcu naj poteka čim bolj umirjeno, brez nepotrebne čakanja, pripravljanja, pri obrokih se ne hiti. Dopusča naj izbiro in možnost, da si otroci postrežejo sami, če to želijo. Pri hranjenju se je potrebno izogibati tekmovanju in nepotrebemu primerjanju otrok. Pozorni pa moramo biti tudi na posebne navade družin, npr. vegetarijanska prehrana.

Počitek in spanje ne bi smela biti ne obvezna ne časovno preveč strogo določena; organizacija počitka je odvisna od individualnih potreb, organizacije posebej utrudljivih dejavnosti, sprehodov, obiskov različnih institucij, izletov. Prehod iz dejavnosti ali od kosila k počitku pa naj bo postopen in naj poteka brez pretirane naglice, hitenja s pospravljanjem, pripravljanjem ležalnikov itn.

Pri organizaciji dnevne rutine v vrtcu je treba čim bolj omejiti čas čakanja, pospravljanja, neaktivnosti.

3.3 Odnosi med otroki, med otroki in odraslimi v vrtcu, socialno učenje

Odrasli v vrtcu delujejo s svojim vedenjem v celoti spodbudno in pomirjajoče, vljudnost in spoštovanje v njihovi komunikaciji in vedenju je zgled za otroke. Vzgojitelj, pomočnik vzgojitelja ali druga odrasla oseba, ki lahko sodeluje pri vzgojnem procesu, je ves čas z otroki in med otroki, bodisi v mali, večji skupini ali individualno; v vseh teh interakcijah je odrasla oseba usmerjevalka, vendar ne direktivna, in praviloma zgled za prijetno in prijazno komunikacijo. Tako med pomembne elemente interakcije med otroki in med otroki in odraslimi sodijo pogostnost pozitivnih interakcij z otroki (nasmeh, dotik, prijem, govorjenje v višini otrokovih oči); odzivanje na otrokova vprašanja in prošnje; spodbujanje k zastavljanju vprašanj, razgovoru, udeležnosti; spodbujanje otrok k delitvi izkušenj, idej, počutja; pozorno in spoštljivo poslušanje; uporaba pozitivnih navodil, usmeritev (spodbujanje zaželenega vedenja, preusmerjanje otroka na bolj sprejemljive dejavnosti in vedenje, reševanje konfliktov na socialno sprejemljiv način, konsistentna in zelo jasna navodila in ne kritike, kazni in ponižanja kar splošno); spodbujanje ustrezne (upoštevajoč otrokovo starost) neodvisnosti. Vse to prispeva k ugodni socialni klimi v oddelku oz. skupini, k vzpostavljanju ravnotežja med sodelovanjem in tekmovanjem pri socialnem učenju.

V vrtcu mora biti dovolj časa za pogovor, pripovedovanje, razlago, opisovanje, dramatizacijo, igro vlog. Za otroka in njegov čustveni, socialni in spoznavni razvoj je bistvenega pomena, da razvije jezikovno zmožnost, torej zmožnost tvorjenja in razumevanja besedil v različnih govornih položajih in za različne potrebe. Jezikovna zmožnost pa ne pomeni le otrokove zmožnosti sporazumevati se z okoljem, namreč implicira še mnogo več. Stopa v interakcijo z igro, umetnostjo, mislijo. Tako se otroci v tem obdobju učijo sporočati svoje izkušnje, čustva, vedenja na različne načine, razumeti načine, kako drugi sporočajo in predstavljajo lastne izkušnje, učijo se spoštljive in vljudne komunikacije. Jezik se razvija v polnopomenskem kontekstu, ko imajo otroci razlog in možnost sporočati svoje ideje, poglede, zamisli, počutja in ko imajo potrebo po vedenju. Ko vzgojitelji skupaj z otroki obišejo gledališče, razstavo, tržnico, trgovino ipd., sodelujejo v različnih govornih položajih, z različnimi osebami, ki uporabljajo različne načine govora (registre). Tako otroci spoznavajo, da se v različnih govornih položajih glede na različne situacije (čas, kraj interakcije, udeleženci in njihovo počutje, tema interakcije idr.) uporabljajo različne socialne zvrsti jezika. Bistveno pri izbiri socialne zvrsti jezika je predvsem ustvarjanje ugodne čustveno-socialne klime.

3.4 Prostor kot element kurikula

Pomemben element kurikula, v katerem je poudarjena pravica do izbire, je organizacija prostora in časa, ki sledi nekaterim pomembnim načelom:

- organizacija zdravega, varnega in prijetnega prostora (tako notranjih prostorov kot zunanjih površin),
- zagotavljanje zasebnosti in intimnosti,
- zagotavljanje fleksibilnosti in stimulativnosti prostora (ureditev igralnice naj se spreminja glede na starost otrok in glede na dejavnosti, ki v igralnici potekajo).

Organizacija prostora mora biti do take mere fleksibilna, da nudi možnosti za organizacijo dejavnosti, ki potekajo v vsej skupini hkrati, za dejavnosti, ki potekajo v manjših skupinah, vedno pa mora biti zagotovljen tudi prostor ("hiša", "grad", "skrivnostni kotiček", "šotor"), kamor se lahko otrok za določen čas umakne.

Tako je priporočljivo, da so v vsaki igralnici na voljo razni paravani, improvizirane pregrajevalne stene ali stojala, lahko tudi nizke omare, police, s katerimi je mogoče prostor pregrajevati v več manjših delov, kotičkov, zalivov, ki nastajajo in se spreminjajo glede na dejavnosti in jih praviloma sooblikujejo tudi otroci.

Zaželeno je, da so v stalnih kotičkih oz. v igralnici ves čas na voljo različne igrače in drugi nestrukturirani igralni materiali (npr. ogledala, škatle, blago, obleke za razne igre vlog, različne snovi), knjige (za različna področja dejavnosti), slike (umetniške, fotografije, ilustracije), kiparski izdelki, in sicer tako, da so na dosegu otrokovih rok (npr. v odprtih omarah, na policah). V kotičkih z vodo, peskom, mivko in drugimi materiali za oblikovanje in ustvarjanje pa je pomembno, da so na razpolago zaščitna oblačila.

Igralnice in hodniki v vrtcu naj bodo opremljeni z izdelki otrok, v katerih je prepoznavna njihova individualnost in ustvarjalnost, ter z reprodukcijami umetniških izdelkov. Občasno, a v rednih časovnih razmakih, je mogoče organizirati tudi galerijo v vrtcu.

Za zasledovanje načela odprtosti oz. fleksibilnosti in izbire sta pomembni tako količina kot vrsta prostora, zunanja in notranja ureditev, dostopnost zunanjih površin, število in raznolikost notranjih prostorov - vse skupaj v veliki meri sodoloča kakovost življenja otrok v vrtcu.

3.5 Sodelovanje s starši

Sodelovanje med vrtcem in starši je pomemben vidik kakovosti predšolske vzgoje, saj prav to sodelovanje veliko prispeva k ustreznemu dopolnjevanju družinske in institucionalne vzgoje.

Pri odnosu med vrtcem in starši je zelo pomembna delitev odgovornosti in različnih pristojnosti. Institucija naj staršem nudi storitve, ne pa posega v njihovo sfero zasebnosti. Tako mora vrtec spoštovati kulturo, identiteto, jezik, svetovni nazor, vrednote, prepričanja, navade in običaje otrokovih staršev, starši pa morajo upoštevati meje svojega soodločanja, ki ne smejo posegati v strokovnost institucije.

Starši imajo pravico sodelovati pri načrtovanju življenja in dela v vrtcu in v oddelku ter po dogovoru z vzgojiteljem aktivno sodelovati pri vzgojnem delu, vendar ob upoštevanju strokovne avtonomnosti vrtca. Tako se lahko ob prihodu v vrtec ali v dopoldanskem oz. popoldanskem času krajši ali daljši čas zadržijo v igralnici in se vključijo v različne dejavnosti v dogovoru z vzgojiteljem - in v vedenju odraslih v vrtcu je pričakovati pripravljenost za to.

[e posebej je pomembno, da imajo starši pravico do postopnega uvajanja otroka v vrtec in možnost dogovora o najbolj sprejemljivem načinu vključevanja svojega otroka v vrtec.

Staršem mora biti vedno na voljo publikacija o vrtcu, ki vključuje vse informacije v skladu z zakonom in ustreznimi pravilniki. Oglasne deske pred igralnico pa so namenjene stalnemu obveščanju staršev o tem, katere dejavnosti potekajo, kako poteka življenje v oddelku.

4. PODROČJA DEJAVNOSTI V VRTCU

Kurikulum za vrtce vključuje dejavnosti, ki jih razvrščamo v naslednja področja: gibanje, jezik, umetnost, družba, narava, matematika.

Zapisani cilji pri posameznih področjih dejavnosti predstavljajo okvir, znotraj katerega so vsebine in dejavnosti strokovna ponudba vzgojiteljem. Na ravni izvedbenega kurikula vzgojitelji predlagane vsebine in dejavnosti na različne načine povezujejo, dograjujejo in dopolnjujejo, pri tem pa so jim v strokovno pomoč priročniki, v katerih so metodično in didaktično podrobneje razdelani primeri zaposlitev, ki prikazujejo vse pomembne faze vzgojnega dela: načrtovanje, vzgojno delo, opazovanje, evalvacijo.

4.1 GIBANJE

Potrebi po gibanju in igri sta primarni otrokovi potrebi. Z gibanjem telesa je pogojeno zaznavanje okolice, prostora, časa in samega sebe. Ko otrok začne obvladovati svoje roke, noge in trup, sčasoma začneja čutiti veselje, varnost, ugodje, dobro se počuti, pridobi si samozaupanje in samozavest.

Gibalni razvoj je v ospredju predvsem v prvih letih življenja in poteka od naravnih in preprostih oblik gibanja (plazenje, lazenje, hoja, tek itn.) do sestavljenih in zahtevnejših športnih dejavnosti. V predšolskem obdobju otroci z igro pridobivajo raznovrstne gibalne izkušnje, ki jim prinašajo veselje in zadovoljstvo.

Positivne spodbude so temeljne motivacijske metode pri delu z najmlajšimi. Vrtec naj otrokom vsakodnevno omogoči in jih spodbuja, da z različnimi dejavnostmi v prostoru in na prostem spoznajo in razvijejo gibalne sposobnosti ter usvojijo nekatere gibalne koncepte oziroma sheme. Z gibanjem si otroci razvijejo tudi intelektualne sposobnosti. Igra in gibanje imata pomembno vlogo tudi pri socialnem in emocionalnem razvoju. V elementarnih gibalnih igrah, ki predstavljajo osnovo športnih iger, otroci postopoma spoznavajo smisel in pomen upoštevanja pravil igre in se socializacijsko krepijo.

Kurikulum za področje gibanja mora biti prilagojen različnim potrebam, interesom in sposobnostim otrok, tako da optimalno prispeva k njihovem razvoju in zdravju.

4.1.1 Globalni cilji

- Omogočanje in spodbujanje gibalne dejavnosti otrok,
- zavedanje lastnega telesa in doživljanje ugodja v gibanju,
- omogočanje otrokom, da spoznajo svoje gibalne sposobnosti,

- razvijanje gibalnih sposobnosti,
- pridobivanje zaupanja v svoje telo in gibalne sposobnosti,
- usvajanje osnovnih gibalnih konceptov,
- postopno spoznavanje in usvajanje osnovnih prvin različnih športnih zvrsti,
- spoznavanje pomena sodelovanja ter spoštovanja in upoštevanja različnosti.

4.1.2 Cilji

- Razvijanje koordinacije oziroma skladnost gibanja (koordinacija gibanja celega telesa, rok in nog), ravnotežje,
- povezovanje gibanja z elementi časa, ritma in prostora,
- razvijanje prstne spretnosti oziroma t. i. fine motorike,
- razvijanje moči, natančnosti, hitrosti in gibljivosti, vztrajnosti,
- sproščeno izvajanje naravnih oblik gibanja (hoja, tek, skoki, poskoki, valjanje, plezanje, plazenje itn.),
- usvajanje osnovnih gibalnih konceptov: zavedanje prostora (kje se telo giblje), načina (kako se telo giblje), spoznavanje različnih položajev in odnosov med deli lastnega telesa, med predmeti in ljudmi, med ljudmi,
- spoznavanje in izvajanje različnih elementarnih gibalnih iger,
- usvajanje osnovnih načinov gibanja z žogo,
- iskanje lastne poti pri reševanju gibalnih problemov,
- sproščeno gibanje v vodi in usvajanje osnovnih elementov plavanja,
- pridobivanje spretnosti vožnje s kolesom, spretnosti kotalkanja ipd.,
- spoznavanje zimskih dejavnosti,
- usvajanje osnovnih prvin ljudskih rajalnih in drugih plesnih iger,
- uvajanje otrok v igre, kjer je treba upoštevati pravila,
- spoznavanje pomena sodelovanja v igralni skupini, medsebojne pomoči in "športnega obnašanja",
- spoznavanje različnih športnih orodij in pripomočkov, njihovo poimenovanje in uporabo,
- spoznavanje osnovnih načel osebne higiene,
- spoznavanje oblačil in obutev, ki so primerne za gibalne dejavnosti,
- spoznavanje elementarnih iger ter športnih zvrsti, značilnih za naša in druga kulturna okolja v sedanosti in preteklosti,
- spoznavanje vloge narave in čistega okolja v povezavi z gibanjem v naravi,
- spoznavanje osnovnih varnostnih ukrepov, ki so potrebni pri izvajanju gibalnih dejavnosti, ter ozaveščanje skrbi za lastno varnost in varnost drugih.

4.1.3 Primeri dejavnosti od 1. do 3. leta

Otrok

- izvaja naravne oblike gibanja (hoja, tek, lazenje, plazenje, plezanje, meti, skoki, poskoki, valjanje itn.; v zaprtem prostoru, v naravi; po različnih površinah; pod, čez, skozi različna orodja; po različnih delih telesa; v različne smeri; z različno hitrostjo; z različnimi rekviziti);

- se vključuje v dejavnosti, kjer se igra oziroma upravlja z različnimi predmeti (paličice, kroglice, vrvice, krpice itn.) in snovmi (voda, mivka, pesek itn.), ki omogočajo gibanje z rokami, dlanmi, prsti, nogami in stopali (gnetenje, nizanje, pretikanje, presipanje itn.);
- vzpostavlja oziroma vzdržuje ravnotežje na mestu in v gibanju (stoja na eni nogi; hoja po črti, vrvi, hoja po nizki klopi; vzpostavljanje ravnotežja na različnih orodjih s pomočjo - deska na vzmehih, velika žoga ipd.; guganje, zibanje, vrtenje ipd.);
- se igra različne elementarne igre (lovljenja, skrivanja, rajanja, skupinski teki idr.; brez in z rekviziti);
- ponazarja predmete, živali in pojme, ustvarjalno se giba ob glasbeni spremljavi; izvaja preproste plesne igre itn.;
- izvaja dejavnosti v ritmu z rokami, nogami; z različnimi rekviziti; ob glasbeni spremljavi ipd.;
- se igra igre, ki vsebujejo osnovne načine gibanj z žogo (poigravanje, nošenje, kotaljenje, metanje, odbijanje, podajanje in lovljenje balonov, žog - različnih po velikosti, teži, obliki, materialu, barvi itn.);
- se vozi z različnimi otroškimi vozili brez pedal in s tricikli oziroma z manjšimi dvokolesi s pomožnimi kolesi;
- se igra ob vodi in z vodo (izvajanje različnih iger ob vodi in z vodo; brez in z rekviziti - uporaba malih bazenčkov, plavajočih figuric itn.);
- se igra in giba na snegu (različne igre na snegu in s snegom, brez in z rekviziti);
- hodi v naravi (sprehodi v bližnjo okolico);
- vključuje se v sprostitvene dejavnosti.

4.1.4 Primeri dejavnosti od 3. do 6. leta

Otrok

- izvaja naravne oblike gibanja (hoja, tek, lazenje, plazenje, plezanje, visenje, skoki, poskoki, meti, valjanje, potiskanje, vlečenje; v zaprtem prostoru, v naravi; po različnih površinah; pod, čez, skozi različna orodja; po različnih delih telesa; v različne smeri; z različno hitrostjo; z različnimi rekviziti);
- se igra oziroma upravlja z različnimi predmeti (kroglice, vrvice itn.) in snovmi (voda, pesek, mivka), ki omogočajo gibanje s prsti, dlanmi, rokami, nogami in stopali (gnetenje, prelivanje, presipanje, prijemanje, pretikanje itn.);
- se vključuje v dejavnosti, s katerimi razvijamo ravnotežje na mestu in v gibanju (stoja na eni nogi; hoja po črti, vrvi, hoja po klopi različnih višin in širin; vzpostavljanje ravnotežja na različnih orodjih - ravnotežna deska, krožnik, hodulje idr.; plezanje po plezalih; guganje, zibanje, vrtenje ipd.);
- premaguje ovire s podplazenjem, preplezanjem, preskakovanjem, nošenjem različnih predmetov (žoge, palice, kocke itn.);

- izvaja različne komplekse gimnastičnih vaj (brez in z rekviziti, individualno, v parih; ob glasbeni spremljavi, ob štetju ipd.);
- sodeluje v različnih elementarnih in drugih igrah (brez in z rekviziti; lovljenja, skrivanja, skupinski teki, štafetne igre, igre ravnotežja, natančnosti, hitre odzivnosti itn.);
- ponazarja predmete, živali in pojme, ustvarjalno se giba ob glasbeni spremljavi; izvaja preproste ljudske rajalno-gibalne igre ter gibalno-glasovne, ritmične in pevske igre; izvaja preproste plesne in družabne plesne igre;
- izvaja različne dejavnosti v ritmu z rokami, nogami; z različnimi rekviziti; ob glasbeni spremljavi;
- izvaja različne igre, ki vsebujejo osnovne načine gibanj z žogo in baloni (poigravanje, nošenje, kotaljenje, vodenje, metanje, odbijanje, podajanje in lovljenje balonov in žog, različnih po velikosti, obliki, teži, materialu, barvi); z različnimi deli telesa; na mestu in v gibanju; s pomočjo različnih rekvizitov;
- se igra ob in v vodi, ki mu sega do prsi (različne igre z vodo, igre za prilagajanje na vodo, brez in z rekviziti), plavanje v poljubni tehniki;
- se vozi z različnimi otroškimi vozili: triciklom, skirojem in dvokolesom (v olajšanih in oteženih pogojih);
- sodeluje v različnih igrah na asfaltni površini, ledu (kotalkanje, rolanje, drsanje, hoja, drsenje in zaustavljanje; ob steni, samostojno, s pomočjo; med in pod ovirami; izvajanje različnih iger, poligonov);
- se igra in giba na snegu in s snegom brez in z rekviziti;
- hodi v naravi (sprehodi v bližnjo in daljno okolico, orientacijski izleti, izleti - napor pri hoji naj presega vsakodnevno obremenitev);
- vključuje se v sprostitvene dejavnosti.

Primeri dejavnosti so odvisni od geografske lege vrtcev. Na področjih, kjer imajo pozimi sneg, bodo vrtci lahko imeli več dejavnosti na snegu in ledu kot vrtci, ki teh naravnih možnosti nimajo. Podoben nasvet velja za vrtce, ki imajo v bližini možnost za igre v vodi in plavanje.

4.1.5 Vloga odraslih

Večina otrok uživa v gibanju in se z veseljem vključuje v spontane in vodene dejavnosti. K motivaciji za njihovo izvajanje odločilno prispeva prijetno in zaupno vzdušje, v katerem imajo otroci možnost izbire, raziskovanja in odkrivanja izvornih rešitev nalog ter sprejemanja napak in neuspešnih poskusov kot naravnega, večkrat tudi veselega, igrivega dela učenja. V takšnem vzdušju se tudi odrasli z otroki igra in uči, seveda če gre za takšne dejavnosti, pri katerih nadzorna vloga odraslega ni nujno potrebna.

Vzgojitelji in pomočniki nudijo otrokom ustrezne izzive in jim omogočajo, da se dejavnosti udeležujejo sproščeno, brez strahu pred neuspehom ali zavrnitvijo.

Pri izvajanju različnih dejavnosti otroke spodbujajo, opogumljajo, usmerjajo, preusmerjajo, popravljajo, jim svetujejo, pomagajo, demonstrirajo, z njimi sodelujejo, se igrajo in se tudi sami učijo.

Otroke pozorno opazujejo in spremljajo njihov gibalni razvoj. Pomembno je, da so dejavnosti načrtovane na osnovi temeljitega poznavanja in razumevanja otrokovega razvoja in potreb. Otroci so uspešni le, kadar se upoštevajo značilnosti posameznika, saj je uspeh relativen glede na individualne interese in sposobnosti otroka. Otroku pomagajo, da zazna svoj napredek in ga doživi kot uspeh ne glede na dosežke vrstnikov.

Pomemben je tudi način, kako otrokom sporočajo svoja spoznanja in pričakovanja. Otrokova prizadevanja, poizkuse in rešitve morajo jemati resno in objektivno. Otrokovo prizadevanje pohvalijo.

Posebno pozornost naj namenijo otrokom, ki so izrazito gibalno nadarjeni, in tistim, ki so gibalno manj spretni. Prve vodijo pri razvoju njihove nadarjenosti, druge pa podpirajo in opogumljajo.

Deklice in dečke enako spodbujajo, da se vključujejo in preizkušajo v različnih zvrsteh gibalnih dejavnostih.

Z otroki se pogovarjajo o tem, kako doživljajo uspeh, kako neuspeh, kaj je pri tekmovanju pomembno in kakšno je "športno" obnašanje. V te razgovore lahko vpletajo tudi zgodbe iz življenja športnikov, ki jih otroci poznajo, aktualne dogodke v svetu športa itn.

Dejavnosti na tem področju povezujejo z drugimi področji (jezik, narava, družba, umetnost, matematika). Po različno intenzivnih dejavnostih naj se z otroki pogovarjajo o spremembah, ki jih zaznavajo na svojem telesu (zaduhanost, utrip srca, znojenje, zardelost, žeja, utrujenost itn.), zakaj te spremembe nastanejo in kaj pomenijo z vidika zdravja. Seznanjajo jih z osnovnimi načeli osebne higiene in skrbijo, da jih otroci po vadbi izvajajo. Pogosto uporabljajo izraze, kot so *hitro, počasi, zmerno, naravnost, vijugasto, cik-cak, naprej, nazaj, okoli, v, na, pod, skozi, za, levo, desno, daleč, blizu, kratek, dolg, stegnjen, skrčen* itn., saj bodo otroci te pojme in izraze lažje razumeli in usvojili v povezavi z gibanjem. S pogovori, obiski muzejev, razstav, preko knjig, videoposnetkov itn. otroke seznanjajo z različnimi športnimi zvrstmi v domačem in tujem okolju iz preteklosti in danes.

Uporabljajo raznovrstne organizacijske metode (poligon, delo po postajah, delo z dopolnilnimi in dodatnimi nalogami, štafete ipd.) in oblike dela (individualno, v parih, v manjših in večjih skupinah, skupno, kombinirano) ter različne standardizirane in improvizirane rekvizite. Dejavnosti naj organizirajo tako, da bodo otroci čim bolj aktivni. Tiste otroke, ki ne želijo sodelovati, naj poskušajo pridobiti s spodbujanjem in motiviranjem oziroma jim ponudijo druge zanimive dejavnosti. Skupaj z otroki pripravijo oziroma pospravijo športno orodje in rekvizite.

Oblike dejavnosti naj bodo različne po vsebini, trajanju, prostoru in vlogi odraslih. Čas izvajanja naj bo vnaprej določen (ob določenih dnevih) in priložnosten (glede na počutje in želje otrok, vremenske razmere ter druge okoliščine). Otrokom omogočajo, da imajo vsakodnevno možnosti za različne gibalne dejavnosti.

Spodbujajo medsebojno sodelovanje med otroki, starši in vrtcem. Sodelovanje s starši lahko poteka v okviru različnih oblik dejavnosti v vrtcu, npr. izlet, orientacijski izlet, športno dopoldne, športno popoldne itn.

Pri vseh dejavnostih in v vseh situacijah so odgovorni za varnost otrok. Otroke navajajo na varnost pri izvajanju dejavnosti, uporabi igral in rekvizitov ter jih ozaveščajo o pomenu varnosti in sprejemanju osebne odgovornosti zanjo.

4.2 JEZIK

Jezikovna dejavnost v predšolskem obdobju, ki je najpomembnejše obdobje za razvoj govora, vključuje široko polje sodelovanja in komunikacije z odraslimi, otroki, seznanjanje s pisnim jezikom

in (skozi doživljanje) spoznavanje nacionalne in svetovne književnosti - lastne in tuje kulture. Otroci se v tem obdobju učijo izražati izkušnje, čustva, misli in razumeti sporočila drugih. Jezikovne dejavnosti so povezane z vsemi jezikovnimi ravninami: s fonološko, morfološko, skladiškovno-pomensko (in pragmatično), razvoj jezika pa je naravno vpleten v vsa področja dejavnosti. Zlasti od tretjega leta starosti dalje je pomemben tudi razvoj predpisalnih in predbralnih sposobnosti.

Otroci se učijo jezika ob poslušanju vsakdanjih pogovorov in pripovedovanja literarnih besedil, ob poslušanju glasnega branja odraslih, s pripovedovanjem, opisovanjem, ob rabi jezika v domišljjskih igrah, dramatizacijah, izmišljanju zgodbic in pesmic, ob učenju otrok od otrok, in sicer v različnih socialnih igrah, pravljicah, izštevankah, rimah, šaljivkah, ugankah, besednih igrah itn., ki so preživele kot skupna lastnina skozi generacije.

Pomemben del jezikovnih dejavnosti so enostavna besedila, ki so vezana na vsakodnevno življenje, npr. kratka sporočila, zapis otrokovega komentarja k njegovi risbi, kuharski recept za priljubljeno jed itn.

Prav tako pomembno je zблиževanje s knjigo kot pisnim prenosnikom ter zgodnje navajanje na rabo knjige. V širšem pomenu sodi sem vključevanje v pisno kulturo kot pomembno sestavino demokratizacije družbe.

Otroci morajo imeti možnost, da jih na njim ustrezen način seznanimo z nekaterimi jezikovnimi spoznanji, predstavimo razlike med socialnimi zvrstmi ali registri (knjižno : neknjižno), jeziki, jezikovnimi skupinami itn. Pri otrocih, ki jim slovenščina ni materni jezik, mora vrtec prispevati k oblikovanju dobre podlage za kolektivno dvojezičnost na narodnostno mešanih področjih na Obali in v Prekmurju ter podlago za posameznikovo dvojezičnost (ta se kaže predvsem v spoštovanju odločitve staršev in otrok za učenje prvega, to je nedržavnega jezika, ob učenju drugega, to je državnega jezika, in v spodbujanju k učenju obeh jezikov) na ostalih področjih v Sloveniji.

Temeljni cilj, ki definira globalne cilje, je *razumevanje jezika kot temelja lastne identitete*.

4.2.1 Globalni cilji

- Jezik kot objekt igre,
- zavedanje obstoja lastnega in drugih jezikov ter lastne in drugih kultur,
- poslušanje, razumevanje in doživljanje jezika,
- doživljanje in spoznavanje temeljnih literarnih del za otroke,
- razvijanje jezika z vidika moralno-etične dimenzije,
- spodbujanje ustvarjalnosti,
- razvijanje neverbalnih komunikacijskih spretnosti,
- spodbujanje jezikovne zmožnosti (artikulacija, besednjak, besedila, komunikacija itn.),
- spoznavanje simbolov pisnega jezika,
- doživljanje statusa slovenskega jezika kot državnega jezika.

4.2.2 Cilji

- Otrok v vsakdanji komunikaciji posluša jezik in je vključen v komunikacijske procese z otroki in odraslimi (neverbalna in verbalna komunikacija, kultura komunikacije, stili komunikacije, vljudnost).
- Otrok v vsakdanji komunikaciji razvija sposobnost ločevanja (prepoznavanja) med narečjem/pogovornim jezikom in knjižnim govorjenim jezikom.

- Otrok se izraža s kretnjami in gibi telesa.
- Otrok razvija zmožnost, odzivati se na neverbalno izražanje želj in predlogov drugih.
- Otrok razvija jezikovno zmožnost v različnih funkcijah in položajih ob vsakodnevnih dejavnostih in v različnih socialnih situacijah.
- Ob poslušanju in pripovedovanju pravljic ter drugih literarnih del razvija zmožnost domišljajske rabe jezika; spoznava moralno-etične dimenzije; s književno osebo se identificira ter doživlja književno dogajanje.
- Otrok prepozna, uživa in se zabava v nesmiselnih zgodbah, rimah, različnih glasovnih in besednih igrach, šalah ter pri tem doživlja zvočnost in ritem.
- Otrok razvija jezik na vseh jezikovnih ravneh (od glasoslovne in oblikoslovne do skladenjske in pomenoslovne).
- Otrok doživlja in spoznava verbalno komunikacijo kot vir ugodja, zabave in reševanja problemov.
- Otrok razvija predbralne in predpisalne sposobnosti in spretnosti.
- Otrok razvija sposobnost miselnega in čustvenega sodelovanja v literarnem svetu.
- Otrok posluša različne literarne zvrsti in spoznava razlike in podobnosti med njimi.
- Otrok spoznava besedo, knjigo kot vir informacij.
- Otrok ob knjigi doživlja ugodje, veselje, zabavo, povezuje estetsko in fizično ugodje ter pridobiva pozitiven odnos do literature.
- Otrok razvija sposobnost domišljajskega sooblikovanja in doživljanja literarnega sveta (predvsem podobo književne osebe in dogajalnega prostora).
- Otrok se uči samostojno pripovedovati.
- Otrok razvija sposobnost rabe jezika v povezavi z mišljenjem pri oblikovanju predpojmovnih struktur (število, količina, teža, prostor, čas), pri medosebnih odnosih.
- Otrok se ustvarjalno izraža v jeziku.

4.2.3 Primeri dejavnosti od 1. do 3. leta

Otrok

- se v vrtcu v vsakdanji komunikaciji srečuje z različnimi socialnimi zvrstmi slovenskega jezika;
- v vsakdanji komunikaciji je priča različnim situacijam, v katerih je slovenski jezik samoumeven v vseh formalnih in neformalnih govornih položajih;
- posluša svoji starosti primerne pravljice, zgodbice, uganke, pesmice ter pripovedi o dogodkih;
- sodeluje v igrich s prsti, v akcijskih igrich (npr. Biba leze, biba gre), bibarijah, prstnih igrach, preprostih skupinskih in individualnih plesih, rajalnih igrach;
- komunicira z otroki in odraslimi s pomočjo očesnega stika in gibov;
- igra se z glasovi;
- tvori prve večbesedne stavke, tvori nove besede in stavčne vzorce; odziva se na pozive, sam začne pogovor, kadar mu to ustreza, uvaja svoje teme, postavlja vprašanja in odgovarja nanje;
- komunicira z otroki v skupini;
- igra se jezikovne igrice;
- seznanjanja se s knjigami, in sicer tako z leposlovnimi kot tudi s priročniki;

- posluša preproste zgodbe in se z odraslimi pogovarja o predmetih na slikah in v okolju;
- pripoveduje in prepeva uganke, izštevance, rime, kratke pesmice in zgodbe, v katerih se deli besedila ponavljajo in ki si jih izmisli sam ali pa jih ponavlja;
- aktivno rešuje probleme v procesu jezikovne komunikacije;
- s pomočjo knjig in drugih oblik tiska, ki so mu ves čas na voljo, da se z njimi igra in jih "bere", spoznava vlogo simbolov in pisnega jezika;
- preizkuša zanj nove oblike verbalne komunikacije;
- doživlja ritem besed, glasbe in pesmi.

4.2.4 Primeri dejavnosti od 3. do 6. leta

Otrok

- je v vsakdanji komunikaciji priča različnim situacijam, v katerih se uporablja slovenski jezik kot državni jezik, hkrati pa dobi tudi informacijo o tem, da na drugih področjih obstajajo drugi jeziki;
- posluša pravljice, zgodbe, uganke, pesmice. Vsebine doživlja prek različnih medijev (avdio in video), obišče gledališko predstavo (igrano in lutkovno), obišče filmsko predstavo, gleda risanke, obiskuje splošno knjižnico;
- razlikuje med govornimi zvrstmi, ki so primerne za konkretni govorni položaj (knjižni govorjeni jezik : narečje), in njihovimi funkcijami v vsakdanjem življenju;
- v vsakdanji komunikaciji je priča razširitvi uporabe knjižnega jezika na večje število govornih položajev;
- v vsakdanji komunikaciji spoznava razlike med knjižnim jezikom in svojim narečjem ob konkretnih primerih, ki se pojavljajo v komunikaciji;
- izvaja dejavnosti, v katerih po svojih željah v simbolni igri in igri vlog posnema in igra osebe, živali, predmete;
- sodeluje v različnih govornih položajih, začenja pogovor, vpeljuje nove teme; se igra in zabava z besedami in strukturami, sprašuje, se pogaja;
- sodeluje v komunikaciji v manjših skupinah ali v parih ter v komunikaciji z odraslimi in otroki;
- posluša odraslega in otroka, posluša avdio- in gleda videogradivo z raznovrstnimi literarnimi besedili tudi iz aktualne otroške kulture;
- samostojno pripoveduje zgodbe, jih obnavlja in si izmišljuje svoje;
- samostojno ustvarja knjigo, strip;
- sodeluje v različnih družabnih in didaktičnih igrah, ki spodbujajo bogatenje besednega zaklada, obnavljanje in izmišljanje zgodb (npr. čarobne karte);
- ob poslušanju in lastnem pripovedovanju doživlja ritem besed, glasbe in pesmi;

- igra se z glasovi in s črkami;
- spoznava pisni jezik in njegovo vlogo;
- spoznava, da je mogoče izgovorjene besede zapisati in jih nato znova prebrati;
- uporablja različne vrste simbolov, s katerimi izraža svoje misli.

4.2.5 Vloga odraslih

Osebe, ki delajo z otroki, pripovedujejo in berejo otrokovi starosti primerne pravljice, zgodbe, uganke, pesmice, uprizarjajo lutkovne igrice; otroku že v tem obdobju omogočajo stik s knjižnim jezikom (tako govorjenim kot zbornim) in mu s tem omogočajo ob narečju in pogovornem jeziku spoznavati tudi knjižno zvrst jezika.

Pozorno morajo opazovati otroka in biti sposobni prepoznati otrokov neverbalni stil, ki lahko vključuje tudi znakovni jezik (gluhi, nemi in gluhonemi otrok uporablja drugače izoblikovan sistem neverbalnih sredstev kot tisti, ki sliši in lahko govori).

Znati morajo pokazati svojo lastno govorico telesa in na situaciji ustrezen način z neverbalnimi sredstvi vzpostaviti interakcijo z otroki, prepoznati možne nesporazume v neverbalni komunikaciji in se zavedati različnih kulturnih stilov neverbalne komunikacije (pri tem je treba upoštevati socialno okolje, iz katerega izvira otrok).

Z otroki se pogovarjajo v "neotroškem jeziku" in ga spodbujajo pri uvajanju komunikacije.

Pokažejo, da cenijo verbalno komunikacijo.

Pozorno poslušajo komunikacijo med otroki in poskušajo teme, ki jih je uvedel otrok sam, razširiti in poglobiti.

Izkoristijo priložnosti za poglobljen pogovor z otroki.

Z otroki se pogovarjajo o izkušnjah in o ljudeh, s katerimi se srečujejo doma in v vrtcu, ter mu nudijo možnost sodelovanja v dialogu.

Otrokom nudijo možnost poslušanja različnih oblik sporočanja med odraslimi, npr. pogajanje, razpravljanje, načrtovanje.

Poznajo razvoj otroka, temu potem prilagodijo svoja pričakovanja glede otrokove jezikovne zmožnosti.

Spoštujejo različne načine otrokove interakcije z okoljem in ga spodbujajo v izražanju njegovih občutij z neverbalnimi, v drugi fazi pa s kombinacijo verbalnih in neverbalnih sredstev.

Pri spodbujanju jezikovne zmožnosti uporabljajo čim več različnih knjig z različnih področij (neumetnostna besedila), pravljic, pesmi in iger.

Spodbujajo otroka pri prvih poskusih verbalizacije ter ponavljajo in razširjajo njegove izreke.

Prilagajajo se otroku v izbiri teme pogovora.

Spodbujajo otroke, da sami predlagajo teme aktivnosti in govorjene komunikacije.

Pripovedujejo in berejo pravljice, uganke, zgodbe, pesmi, uprizarjajo lutkovne igre.

Otroku omogočajo, da se s knjigami igra, gleda risanke.

Spodbujajo intimnost majhnih skupin med pripovedovanjem/branjem; branje in poslušanje zgodb in pesmi je namreč ugodno in interaktivno početje tako za otroka kot za vzgojitelja ali pomočnika vzgojitelja.

Spodbujajo otroke k razpravljanju in pripovedovanju o prebranem.

Uporabljajo tisk in črke v vsakdanjem kontekstu (npr. recept za pripravljanje hrane).

Nudijo možnost otroku, da bo ustvarjal v jeziku.

Nudijo mu možnost, da ustvarja lastne knjige, stripe.

Nudijo otroku možnost, da spozna simbole iz sveta odraslih, npr. semafor, cestni znaki.

Spodbujajo otroka pri igri in v verbalni komunikaciji, kjer bo razvijal koncepte prostora in časa, barve, ter z lastnim zgledom usmerjajo otrokovo pozornost na razliko med količinskima izrazoma *več* in *manj*, *veliko* - *malo* ter drugimi protipomenskimi izrazi (*sladek* - *kisel/grenak*, *umazan* - *čist*, *lep* -

grd, dober - slab, vesel - žalosten, mlad/nov - star, težko - lahko itn.) in izrazi za izražanje prostorskih in časovnih razmerij (*v - na - pod, zgoraj - spodaj, spredaj - zadaj, med, pred, dolg - kratek, visok - nizek itn.*).

Otrokovo ime je napisano na stvareh, ki mu pripadajo (npr. obešalnik v garderobi, ležalnik, brisača v kopalnici) in ki jih otrok izdelava. Poleg imena je nalepljen še simbol ali fotografija, ki ga otrok lahko prepozna.

Omogočajo otroku dostop do za starostno obdobje najprimernejših virov, to je priročnikov, leksikonov, slovarjev.

4.3 UMETNOST

Umetnost otroku omogoča udeleževanje ustvarjalnih potencialov, ki se kažejo že v otrokovem igrivem raziskovanju in spoznavanju sveta, ki je zanj neizčrpen vir inspiracije, motivacije in vsebin na vseh področjih dejavnosti.

Otrok je na vseh področjih dejavnosti izumiteljski in ustvarjalni, nekaj specifične pa je vezane na področje umetnosti.

Otrok v umetnosti izumlja in ustvarja, ko odkriva jezikovne strukture, ko artikulira vsebine, ko zamišlja in oblikuje sliko, pesem, igro, ples, predmet. Tako nastala dela izkazujejo tudi za človeka značilen občutek za umetniški red in lepo, s čimer preraščajo običajne, funkcionalne, tehnične izdelke. Zato lahko govorimo o otroški dejavnosti na področju umetnosti kot o umetniški dejavnosti otroka in o otroških umetniških delih. Taka dela nastajajo, ko ima otrok pri delu svobodo in se od njega pričakuje neposrednost, drugačnost, izvirnost. Prav to so odlike otroške umetnosti, ki jih gojimo in cenimo in po katerih jo tudi vrednotimo. Otrokova umetnost in okus sta izrazito osebne narave in se ju vedno opazuje, razume in presoja v okviru njegovega specifičnega razvoja in življenjskega okolja. Otrok je lahko ustvarjalni v različni meri in na različnih umetniških področjih.

Estetsko doživljanje, ki je intenzivno čutno in intuitivno spoznanje doživetja, otrok izrazi v umetnosti in ga opredeljuje z estetskimi pojmi lepo, smešno, grdo ipd. Pri tem se odražata otrokov prirojeni čut za umetniški red in privzgojeni čut za lepo, ki ga oblikujeta socialno in kulturno okolje.

Z umetnostjo se otrok izraža in komunicira, s čimer razvija svojo sposobnost uporabljanja simbolov, ko v risbi, plesu, glasbi ustvari nekaj, kar predstavlja nekaj drugega.

V umetnosti lahko predstavi svoja najbolj skrita počutja in čustvene vsebine, natančno opiše ali predstavi neki dogodek ali stvar, lahko se posveča estetskemu vidiku, izrazi svojo etično presojo o osebi, dogodku, ali pa eksperimentira z umetniškim jezikom. Pri tem postopno izkuša kompleksna področja realnega sveta skozi majhne obvladljive delčke in spoznava sebe kot samostojnega oblikovalca simbolov in ustvarjalca, svoja dela pa kot pomembne in trajnejše produkte. Z njimi prispeva k oblikovanju okolja, zaradi česar doživlja svojo vlogo v skupnosti kot smiselno in gradi samozavest.

Izkušnje na področju umetnosti so zaradi celovitosti doživljanja in ustvarjanja pomemben dejavnik uravnoveženega otrokovega razvoja in duševnega zdravja.

4.3.1 Globalni cilji

- Doživljanje, spoznavanje in uživanje v umetnosti,
- razvijanje estetskega zaznavanja in umetniške predstaviteljivosti,
- spoznavanje posameznih umetnostnih zvrsti,

- razvijanje izražanja in komuniciranja z umetnostjo,
- razvijanje ustvarjalnosti in specifičnih umetniških sposobnosti.

4.3.2 Cilji

- Spodbujanje radovednosti in veselja do umetniških dejavnosti, umetnosti in različnosti,
- spodbujanje doživljanja, izražanja in veselja do lepote,
- doživljanje umetnosti kot del družabnega in kulturnega življenja,
- doživljanje in spoznavanje umetniških del,
- razvijanje umetniške predstavljalnosti in domišljije z zamišljanjem in ustvarjanjem,
- negovanje in razvijanje individualnih ustvarjalnih potencialov v fazah doživljanja, zamišljanja, izražanja, komuniciranja in uveljavljanja na področju umetniških dejavnosti,
- odkrivanje in negovanje specifičnih umetniških sposobnosti in nadarjenosti,
- razvijanje prostorskih, časovnih, vizualnih, slušnih in telesnih predstav ter predstav o umetnosti, komunikaciji, sebi in drugih,
- negovanje, spodbujanje in razvijanje čutnega doživljanja z usmerjanjem povečane pozornosti v občutenje telesa, tipanje, opazovanje in poslušanje sebe ter izbranih virov iz okolja,
- negovanje in spodbujanje bogatega ter razgibanega odzivanja na notranji in zunanji svet,
- razvijanje sposobnosti umetniškega izražanja čutnega, čustvenega, miselnega, estetskega in vrednostnega doživljanja,
- doživljanje in spoznavanje komunikacije z in o likovnih, glasbenih, plesnih, dramskih, filmskih, televizijskih delih,
- doživljanje in spoznavanje umetniških jezikov in njihovih izraznih lastnosti,
- razvijanje sposobnosti izražanja istih doživetij v različnih umetniških jezikih, plesnem, dramskem, likovnem, glasbenem, filmskem idr.,
- uporaba in razvijanje spretnosti; spoznavanje, raziskovanje, eksperimentiranje z umetniškimi sredstvi (*telesom, glasom, materiali, predmeti, instrumenti, tehnikami in tehnologijami*) in njihovimi izraznimi lastnostmi,
- spodbujanje splošne ustvarjalnosti pri pripravi, organizaciji in uporabi sredstev in prostora.

4.3.3 Primeri dejavnosti za vse umetniške zvrsti

4.3.3.1 Dejavnosti od 1. do 6. leta

Otrok

- opazuje, komentira, primerja, se opredeljuje in izraža lepo v naravi, urbanem okolju, pri uporabnih predmetih, tehniških in umetniških produktih, posebnih in vsakdanjih dogodkih itn.;
- z umetniškimi sredstvi izraža svoje občutke, čustva in misli na sebi lasten način in v jeziku, ki mu ustreza;
- izraža se spontano, izbira vsebine, motive, sredstva in čas za izražanje;
- doživljanje ene umetniške zvrsti izrazi v drugi (npr. *ples v glini, glasbo v risbi, lutko v plesu*);
- sodeluje v različnih stopnjah ustvarjalnih procesov: pri načrtovanju, oblikovanju zamisli in izvedbe, posredovanju in sprejemanju dela ter pri pogovoru o delu, procesu, izkušnjah;

- sodeluje v več medijskih skupinskih projektih, z udeležbo v njegovih plesnih, dramskih, likovnih, oblikovalskih, glasbenih segmentih;
- opazuje in prepoznava posebnosti pri osebah, stvareh, pojavih ter pri umetniških delih, kar predstavi v igri, risbi, fotografiji, glasbi, plesu;
- preoblikuje del ali cel predmet, prostor, ples;
- išče, odkriva, izmišlja vsebino, namen in delovanje znanim in nepoznanim stvarjem, dogodkom in umetniškim delom;
- primerja umetniška dela in njihove značilnosti (npr. *dve obliki na isti sliki, dve pesmi, lutko in igralca, risbo in fotografijo, gib in kip, predmet in kip, ples in risbo in glasbo*);
- interpretira znake, simbole, dogodke, dela, stvari itn. iz življenja in umetnosti;
- “bere”, prepoznava, izmišlja in uporablja znake in simbole;
- sodeluje, obišče predstavo, koncert, razstavo v vrtcu in avtentičnih okoljih;
- nastopa pred publiko in kamero;
- spozna ustvarjalca, izvajalca, fazo nastajanja umetniškega dela v vrtcu ali avtentičnem okolju;
- sreča se z umetniškimi deli v vrtcu, muzeju, galeriji, gledališču, kinu, knjižnici itn.;
- sreča se z umetnostjo različnih in drugačnih kultur;
- sreča se z ljudsko umetnostjo in obrtjo;
- igra se na teme različnih umetniških poklicev;
- ustvarjalno sodeluje pri otroškem prazničnem letu, posebnih dogodkih v koledarskem in življenjskem krogu;

4.3.4 Primeri dejavnosti po posameznih umetniških zvrsteh

4.3.4.1 Primeri dejavnosti od 1. do 3. leta

Primeri likovnih in oblikovalnih dejavnosti

Otrok

- se igra, rokuje, tipa, opazuje igrače, osebe, predmete, fotografije, ilustracije, slike, knjige, dogodke;
- riše z mehкими svinčniki, kredami, ogljem, prsti itn.,
- slika s prsti, dlanmi, gobicami, zelo širokimi čopiči itn.,
- tiska z dlanmi, gobicami, predmeti, zmečkanim papirjem itn.,
- gnete, modelira testo, glino, plastelin, mivko itn.,
- sestavlja, razstavlja kocke, lončke itn.;

- igra se, rokuje, opazuje, riše, slika in pridobiva izkušnje z enostavnimi linijskimi, ploskovitimi in voluminoznimi oblikami; z intenzivnimi čistimi barvami; z velikim svetlo-temnim kontrastom; z izrazitimi razlikami med velikostmi in strukturami površin;
- svobodno se igra, packa, izmišlja, raziskuje naravne, umetne in umetniške materiale, igrače in druge stvari;
- riše, slika, modelira itn. spontano;
- riše, slika po intenzivnem čutnem, gibalnem, čustvenem doživljanju;
- odtiskuje roke, predmete, enostavne žige v sneg, glino, na papir idr.;
- opazuje odraslega in sodeluje pri izdelovanju maske, lutke, voščilnice, darila, pri krašenju prostora ipd.

Primeri glasbenih dejavnosti

Otrok

- s petjem, igranjem, poslušanjem in z izmišljanjem glasbe glasbo doživlja, poustvarja, ustvarja, se z njo izraža in komunicira;
- ritmično izreka enostavne ljudske in otroške izštevance in šaljivke;
- petje in ritmično izreko spremlja z glasbili ali gibanjem;
- posluša, posnema in razlikuje zvoke iz narave in okolja;
- posluša izvedbe in posnetke izbranih del glasbene literature;
- poje otroške, ljudske in umetne pesmi v obsegu svojega glasu;
- izvaja ritmične vzorce s ploskanjem, topotanjem, tleskanjem, udarjanjem ipd. in igranjem na mala glasbila;
- spontano si izmišlja ritmično-melodične vzorce;
- doživlja in opazuje igranje in petje odraslega in starejših otrok;
- posluša glasbene pravljice in sodeluje v njih.

Primeri plesnih dejavnosti

Otrok

- si izmišlja gibe, gibalna zaporedja in telesne položaje;
- giba se in pleše s celim telesom, preizkuša možnosti gibanja posameznih delov telesa, kombinira zaporednost in hkratnost gibanja;
- preizkuša hitra in počasna gibanja, vezana in odsekana ter napeta in sproščena;

- preizkuša razliko med gibanjem in mirovanjem, med nelokomotornimi gibanji (*upogibanje, raztegotvanje, obračanje, nihanje na mestu*) in lokomotornimi gibanji (*plazenje, plezanje, hoja, tek, skoki po prostoru*);
- preizkuša gibanje v različnih telesnih smereh (*dviganje, spuščanje, zapiranje, odpiranje, napredovanje, umikanje*), gibanja z veliko in majhno amplitudo, kontrastira nizek in visok nivo gibanja;
- doživlja in opazuje ples vzgojitelja, ples gosta plesalca.

Primeri AV-dejavnosti

Otrok

- opazuje in komentira kalejdoskop ter izbrane fotografije, otroške filme, TV-oddaje, videosekvence in se z risbo odziva nanje;
- opazuje in sodeluje z odraslim pri fotografiranju in videosnemanju.

Primeri dramskih dejavnosti

Otrok

- se igra in posnema živali, ljudi;
- igra se preproste gibalne, ritmične, govorne igre;
- sodeluje v igri z otroki in vzgojiteljem;
- uporablja predmete tako, da predstavljajo druge predmete;
- animira igrače, lutke in predmete;
- v igri uporablja enostavne rekvizite, scenske prvine in prvine kostuma;
- sodeluje pri nastopih in praznovanjih;
- prisostvuje pri preprosti lutkovni predstavi v vrtcu.

4.3.4.2 Primeri dejavnosti od 3. do 6. leta

Primeri likovnih in oblikovalnih dejavnosti

Otrok

- se igra, zamišlja, oblikuje, ustvarja, se izraža, komunicira z risbo, grafiko, sliko, lepljenko, plastiko, konstrukcijo, predmetom, prostorom;
- pri mnogih in različnih bitjih, naravnih, ustvarjenih in umetniških predmetih, objektih, delih, dogodkih, procesih opazuje vizualne značilnosti: *oblike, barve, svetlosti, smeri, prostorske in velikostne odnose*;
- tipa, boža, gnete, mečka površine, materiale in oblike;

- riše, modelira, reže, sestavlja, oblikuje tudi drobnejše oblike, detajle, vzorce ipd.;
- uporablja različne tehnike za risanje, slikanje, tiskanje, lepljenje, konstruiranje, modeliranje, oblikovanje ter mnoge in različne umetniške, naravne in umetne materiale;
- opazuje svet in ustvarja dvo- in tridimenzionalne likovne kompozicije z različnimi oblikami, različnimi svetlo-temnimi kontrasti, osnovnimi in mešanimi barvami ter z različnimi načini, v katerih se naštetu pojavlja (*veliko/majhno, pokončno/postrani/ležeče, spodaj/levo/v središču, skupaj/narazen, več/manj, gosto/redko, polno/votlo, tanko/debelo, oblo/oglato, mehko/trdo, gladko/hrapavo/kosmato, težko/lahko, mirujoče/dinamično, enako/podobno/različno*);
- iste teme in motive upodablja v dveh in treh dimenzijah;
- iste teme in motive upodablja v risbi in sliki, z glino, različnimi materiali;
- zamišlja, izbira in oblikuje lutke, prvine kostuma in scene za plesne, dramske in AV-dejavnosti;
- oblikuje okrasne in uporabne stvari.

Primeri glasbenih dejavnosti

Otrok

- glasbo izvaja, ustvarja, posluša, zamišlja in se z njo izraža ter komunicira;
- ritmično izreka ljudske in otroške izštevanke in šaljivke;
- ritmično izreko ter petje spremlja z različnimi glasbili ali z gibanjem;
- posluša, posnema in upodablja zvoke iz narave in okolja;
- posluša izvedbe in posnetke izbranih del glasbene literature;
- poje otroške, ljudske in umetne pesmi v obsegu svojega glasu;
- izvaja ritmične, melodične in ritmično-melodične vzorce s ploskanjem, topotanjem in igranjem na mala ritmična in melodična glasbila;
- posluša, izvaja in pomni ritmično-melodične celote;
- preizkuša zvočne značilnosti glasu in glasbil;
- išče in izdeluje enostavna zvočila in glasbila ter igra nanje;
- se igra, posluša, izvaja, si izmišlja zvoke in glasbo ter odkriva in spoznava značilnosti zvoka: jakost, trajanje, barvo in tonsko višino;
- sodeluje pri glasbenih didaktičnih igrah;
- si izmišlja, improvizira krajše ali daljše glasbene motive, melodije, pesmi;
- sodeluje in samostojno izbira med izbranim gradivom glasbene primere za izvajanje in poslušanje, tudi med različnimi zvrstmi;

- prepozna, razlikuje, razvršča glasbene primere (rajalna glasba, praznična glasba, uspavanke, instrumentalna glasba, umirjena, vesela itn.);
- posluša, izbira, si zamišlja, izvaja zvočno in glasbeno opremo za glasbene pravljice, plesne in dramske predstave ter video.

Primeri plesnih dejavnosti

Otrok

- se z gibanjem in plesom izraža, komunicira in ustvarja;
- uri in občuti dele in celoto telesa v različnih načinih gibanja in mirovanja;
- razlikuje pozorno telesno delovanje in sproščanje;
- igra se in vadi koordinacijo in ravnotežje;
- opazuje, izvaja, pleše in razlikuje oblikovne prvine različnih mirovanj in gibanj na mestu in v različnih talnih in prostorskih vzorcih, v različnem tempu, ritmu in stopnjah napetosti ter sestavlja prvine v manjše in večje, bolj ali manj samostojne plesne celote;
- pri plesu opazuje in razlikuje odnose med deli telesa, med telesom in podlago ter predmetom, odnos s soplesalcem v paru in skupini;
- si zamišlja in ustvarja plesne vloške za dramske predstave in video.

Primeri dramskih dejavnosti

Otrok

- se igra, vživlja in posnema živali, osebe, odnose med njimi z uporabo glasu, telesa, prostora, lutke, predmeta, kostima, maske;
- z gesto, zvokom, besedo opiše objekt, situacijo, okolje;
- uporablja predmete, da predstavljajo druge predmete;
- si zamišlja in izvaja animacijo z različnimi vrstami lutk in predmeti;
- sodeluje v igri z drugimi;
- sodeluje v igri, ki ima več prizorišč;
- "bere" risbo, fotografijo in ustvarja zgodbo;
- izmisli si zgodbo, pesem, ki jo z otroki igrajo;
- se izraža in opazuje besedni govor (*monolog, dialog, zbor*), govorico telesa, (*gibanje, gesta, izraz obraza*), govorico dogajanja v prostoru (*oseba, usmerjena proti ali stran od druge osebe, predmeta*), govorico časovnega dogajanja (*dinamika dejanskega dogajanja v igri ali prizoru in organizacija časa, v katerem se dogaja pripoved, npr. teden ali leto - v omejeni čas predstave*);

- gleda predstavo, uporablja in razlikuje gledališka sredstva (*scenska prvina, scenski predmet, kostum, razsvetljava, zvok, maska, lutka*);
- doživlja, izvaja, zamišlja si različne napetosti v dramskem dogajanju;
- si zamišlja in režira dogajanje v prizoru, celoti predstave.

Primeri AV-medijske dejavnosti

Otrok

- opazuje različne fotografije, slike iz revij in knjig, plakate, gleda, posluša izbrane filmske in videoprojekcije, CD-ROM-e in TV-programe ter snema s fotoaparatom, videokamero, kasetofonom; razlikuje sredstva za snemanje in predvajanje gibljivih in statičnih slik ter zvoka;
- spoznava vizualne, zvočne in časovne sestavine statičnih, gibljivih in spremenljivih slik in njihovih povezav;
- fotografira in snema prijatelje in dogajanje v vrtcu med opravljanjem dnevne rutine in ob posebnih priložnostih;
- opazuje, prepozna, komentira fotografijo in detajle;
- primerja jo z različnimi osebami, stvarmi, kraji;
- "bere" jo in si izmišlja zgodbo;
- reže jo in sestavlja v nove prizore (*tvori nove vsebine in likovne kompozicije*), dopolnjuje z risbo in tiskanimi slikami in detajli; uporabi jo za izdelavo scenarija v obliki stripa;
- na ekranu in v kinu gleda animirani, igrani dokumentarni film ter filme, ki jih posname sam ali starši, vzgojitelj idr.;
- film obnovi z risanjem v načinu stripa, se pogovarja o vsebini, glavnih junakih, prizorišču, zapletu in razpletu zgodbe;
- uporablja multimedijske CD-ROM-e z ustreznimi igrami in vzgojno-izobraževalnimi programi;
- spoznava različne zvrsti TV-programa (*otroške oddaje, dnevne novice, umetniške programe, kontaktne oddaje, športne prenose, reklame itn.*).

4.3.5 Vloga odraslih

Na področju "umetnost" vzgojitelj ali pomočnik vzgojitelja in drugi odrasli, ki sodelujejo pri vzgojnem delu v vrtcu, upoštevajo *razvojne zakonitosti in značilnosti otroka na posameznih umetniških področjih*, ki se pri posamezniku odražajo na individualen način. Vse otrokove dejavnosti načrtujejo in oblikujejo v tem okviru.

Umetniške dejavnosti potekajo tako, da otrok sam išče, raziskuje in najde odgovor, rešitev na idejno, organizacijsko ali izvedbeno nalogo ali problem, pri čemer odrasli zaznajo in podprejo vsako otrokovo še tako skromno ali neprivačno napredovanje. Odrasli otrokovih del ne ocenjujejo, komentirajo, grajajo, prav tako ga nikoli ne spodbujajo k ustvarjanju shematične, vsečne, običajne, prilagojene oblike in ga tudi pretirano ne hvalijo. Otrokova estetska presoja jih zanima, vendar vanjo ne posegajo. Zavedajo se, da je otroku proces nastajanja dela pomembnejši od rezultata.

Budno *opazujejo otroka* pri odzivanju na vsa srečanja z umetnostjo - njegovo, drugih otrok in odraslih - in na osnovi tega prožno in iznajdljivo načrtujejo in oblikujejo nadaljnje otrokove izkušnje. Pri tem

se ves čas zavedajo svojih pričakovanj, motivacij in ravnanja in ne posegajo v naravni tok otrokovega razvoja s prezahtevnimi nalogami in svojimi prezgodnjimi ali kako drugače neupravičenimi pričakovanji.

Odrasli oblikujejo bogato in raznovrstno glasbeno, likovno, plesno, gledališko okolje z različnimi spodbudami, ki otroku omogočajo doživljanje sebe in drugih, okolice in umetnosti. Pestri, zabavni, zanimivi, presenetljivi viri izzivajo otrokovo željo po ustvarjanju in udejanjanju. Kakovostno estetsko in umetniško okolje sooblikuje otrokov razvoj estetskega vrednotenja in osebnega okusa.

Ustvarjajo *prijazno vzdušje* medsebojnega zaupanja, s čimer otroka spodbujajo k odprtosti in želji po izražanju. Varen in svoboden otrok razvija in udejanja svoje ustvarjalne in razvojne potenciale na sebi lasten način. Odrasli otrokovo *ustvarjalnost* pričakujejo in negujejo na nivojih vsebine, zamišljanja, oblikovanja in sprejemanja glasbe, slike, igre, plesa. Podpirajo ga v in k individualni izbiri prioritete področja v umetnosti, iniciativi, ustvarjalnih in drznih idejah, radovednosti, izvirnosti, humorju. Prepoznajo otrokove specifične potenciale in limite, ker jih otrok izkazuje skozi umetniške dejavnosti, prepoznane umetniške nadarjenosti pa spodbujajo in po potrebi poskrbijo zanje ali svetujejo dodatno ustrezno edukacijo.

Umetniško/estetsko doživljanje razumejo kot neposredno dožemanje s čuti, kjer doživetja in oblike niso doživete v logičnem, biološkem in etičnem pomenu, marveč kot užitek, ki nudi globljo izpolnitev. Ker je za tenkočutno doživljanje in ustvarjanje umetnosti potrebna povečana pozornost pri zaznavanju in iz tega izhajajoča povečana senzibilnost, odrasli usmerjajo otrokovo pozornost v zbrano poslušanje, opazovanje, tipanje, ki mu omogoča večanje senzibilnosti, ozaveščanje estetskega doživljanja in spoznavanje bogastva, ki ga prinaša tak stik s svetom.

Poleg tenkočutnega doživljanja in zaznavanja *zamišljanje in predstavljaje* umetniškega dela temelji tudi na bogatih predstavah. S pestrim in bogatim glasbenim, likovnim, plesnim okoljem ter z umetniškimi dejavnostmi skrbijo za razvoj otrokovih glasbenih, likovnih, plesnih predstav. Hkrati mu omogočajo, da gradi tudi predstave o posameznih umetniških vejah, umetnosti kot celoti, izražanju, komunikaciji, bogati in pogloblja pa tudi predstave o svetu, življenju, kulturi, sebi ter o povezanosti s skupnostjo in svetom.

Omogočati je treba, da otrok v umetnosti *izraža* svoj intimni svet *in komunicira* z okoljem spontano, neposredno in individualno.

Neverbalna komunikacija je še posebej pomembna za čas, ko ima otrok skopo besedišče, ter za izražanje vsebin, ki so težko ubesedljive ali zelo intimne/skrive. Zato je potrebno otroku omogočati in ga spodbujati k doživljanju in izražanju čustvenih vsebin, pa tudi vrednostnih in estetskih doživljanj. Take osebne izpovedi kažejo razlike med posamezniki - njihovim odzivanjem, doživljanjem ter izražanjem notranjega in zunanjega sveta. Na področju umetnosti odrasli razlike pričakujejo in cenijo tako na nivoju vsebin, kot tudi na nivoju oblikovanja umetniške forme in osebnih umetniških govoric. Zato ob spoznavanju umetnosti in ob umetnosti otrok spodbujajo in gojijo otrokovo iskanje, prepoznavanje, izpostavljanje in sprejemanje različnosti ter radovednost in veselje do različnosti.

Umetniški jeziki posamezniku omogočajo predstavljanje najrazličnejših vsebin, ki jih nato drug posameznik lahko občuti, dojame, razume, razloži. Uporaba in razumevanje, "pisanje" in "branje" umetniških jezikov sta izhodišči za delovanje in sprejemanje umetnosti ter temelj komunikacije z umetnostjo. Umetniški jeziki lahko posredujejo tudi zelo osebne čutne in čustvene vsebine tako, da jih doživimo na neposreden način. Zato nastajajo slika, pesem, film, predstava.

Za razvoj osnovnih jezikovnih sposobnosti so nujne otrokove osebne čutne, čustvene in miselne izkušnje, ker lahko samo doživljene vsebine povzame in predstavi z nekim umetniškim jezikom. Samo tako lahko stke trden odnos med konkretnim pomenom in obliko, ki pomen artikulira. Odrasli se zavedajo, da lahko le intenzivna in smiselno strukturirana doživetja otroku omogočijo, da jih oblikuje

v razumljivo sporočilo. Zato otroku omogočajo pestre izkušnje z enostavnimi, jasno strukturiranimi umetniškimi deli in ustvarjanje tudi z omejenimi izbranimi jezikovnimi prvinami, npr. dvema osnovnima barvama, samo oglatimi oblikami, izrazito počasnim gibanjem, izrazito glasnim in tihim govorom, visokimi in nizkimi toni itn.

Vsebine, ki si jih umetnik ali otrok zamišlja in oblikuje v mislih, postanejo lastnemu in drugemu očesu, ušesu, roki dostopne šele z uporabo *sredstev*, npr. glasu, violine, barvne krede, telesa, fotoaparata, ekrana.

Odrasli otroku omogočajo spoznavanje mnogih in različnih sredstev na vseh področjih umetnosti ter njihovo izbiro v skladu s svojimi nagnjenji in cilji. Poskrbijo tudi, da otrok spoznava *izrazne značilnosti ter možnosti posameznih sredstev* tako, da je v stiku s kakovostnimi umetniškimi deli ter da mu za izražanje konkretnih vsebin omogočajo primerne izkušnje, kar pomeni, da ponudijo otroku ustrezna sredstva, npr. za likovno temo "*mehke črte*" otroci *božajo zrak* in to prikažejo v risbi z *ogljem* ali *zelo mehkim svinčnikom*.

Otroku nudijo *izkušnje v vseh umetniških zvrsteh* in tudi doživljanje umetnosti kot celote. Poleg tega otroku omogočajo, da je ustvarjalec, poslušalec in gledalec, načrtujejo zanj *izkušnje*, kjer je umetniška dejavnost ali delo v eni umetniški zvrsti tema ali inspiracija za dejavnost v drugi umetniški zvrsti, npr. slikanje po poslušanju glasbe; oblikovanje drže človeškega telesa v glini in njeno posnemanje v plesnem gibu ali obratno.

Umetniške dejavnosti so tudi pomemben in spodbuden *del učenja na drugih področjih*. Odrasli v okviru umetniških dejavnosti povezuje vsebine s področij narave, družbe, matematike, jezika in gibalnih dejavnosti.

4.4 DRUŽBA

Človek je del družbenega okolja, v katerem raste, živi in deluje. Da bi lahko otroci sodelovali z okoljem, vplivali nanj in ga pozneje aktivno spreminjali, morajo postopoma spoznati bližnje družbeno okolje (vsakdanje življenje ljudi, družinsko življenje, delovna okolja in poklice, kulturno življenje, javno življenje itn.) in hkrati dobivati vpogled v širšo družbo. Otroci spoznajo svoj domači kraj in se seznanijo s tem, kako so ljudje tod živeli v prejšnjih časih, hkrati pa se postopoma seznanjajo z zgodovinskimi spremembami v širši družbi in svetu.

Vključevanje v širše okolje pomeni tudi vključevanje v kulturo, v kateri živimo. Poleg vključevanja v lastno kulturo in nacionalno tradicijo je potrebno že zgodnje seznanjanje z drugimi kulturami in civilizacijami (življenjskimi navadami, tradicijami, praznovanji itn.), ki nudi osnovo za vzgajanje medsebojne strpnosti in spoštovanja drugačnosti.

Poleg tega obstaja kultura, ki se razvija tako, da se otroci učijo od otrok. To so igre, pesmi, rime, šaljivke, izštevanka, uganke, besedne igre, pravljice itn., ki so preživele kot skupna dediščina skozi generacije in tvorijo pomembno sestavino življenja, dela in dejavnosti v vrtcu.

Zaradi izpostavljenosti komercialnim vplivom in modnim trendom je treba starejše otroke napeljevati h kritičnemu vedenju in afirmaciji njihove individualnosti (s skupnim pogovorom o trendih pri npr. oblačenju, igračah, glasbi, kulturnih stereotipih itn.). Zlasti je pomembno razvijanje kritične distance do številnih reklam, s katerimi so otroci vsakodnevno zasipani.

Otroci morajo v vrtcu dobiti konkretne izkušnje uresničevanja temeljnih človekovih pravic in demokratičnih načel, upoštevanja otroka kot individua in spoštovanja zasebnosti. Hkrati pa morajo vsakdanje življenje, delo in dejavnosti v vrtcu omogočiti razvijanje občutka varnosti in socialne pripadnosti, ki temelji na ideji enakosti in nediskriminiranosti (glede na spol, socialno in kulturno poreklo, veroizpoved, telesno konstitucijo itn.). Zato morajo otroci usvojiti osnovna pravila vedenja in

komuniciranja, ki izhajajo iz pojmovanja svobode posameznika kot neomejevanja svobode drugih, in imeti veliko možnosti za razvijanje kritičnega duha, osebnih odločitev in avtonomne presoje.

V vrtcu je treba ustvariti demokratično vzdušje, ki spodbuja pozitivne procese v skupini in se postavlja po robu negativnim. Dejavnosti so zastavljene tako, da otroke spodbujajo k sodelovanju, ki pa ne vodi v skupinsko rutino, prisilno prilagajanje ter negiranje avtonomnosti individua. Otroci se morajo zgodaj navaditi na možnost izbire (v zvezi z vsakdanjim življenjem, delom in vsemi dejavnostmi v vrtcu) in sodelovanja pri načrtovanju, oblikovanju in sprejemanju odločitev ter pri delitvi odgovornosti za skupno sprejete odločitve.

Vsakdanje življenje v vrtcu, vsakdanja rutina, rituali, dogodki, dnevni red itn. morajo otroku omogočati občutek pripadnosti, ustvarjati prijetno vzdušje in omogočati vzpostavljanje vezi med vrtcem in družinskim življenjem.

Družbena vprašanja niso vrednostno nevtralna, temveč se tu srečujemo tudi z etičnimi dilemami, povezanimi z distribucijo moči, nasprotji, krivicami, konflikti v naši družbi in svetu ter s človekovim odnosom do življenja in smrti (nasilje, vojne, destruktivnost, revščina itn.).

Vrtec poskuša otrokom sporočiti, da sožitje med ljudmi zahteva vsestranske napore in da je včasih tako težko, da se ljudje odločijo za ločene poti.

4.4.1 Globalni cilji

- Doživljanje vrtca kot okolja, v katerem so enake možnosti za vključevanje v dejavnosti in vsakdanje življenje ne glede na spol, telesno in duševno konstitucijo, nacionalno pripadnost, kulturno poreklo, veroizpoved itn.,
- spoznavanje samega sebe in drugih ljudi,
- oblikovanje osnovnih življenjskih navad in spoznavanje razlik med življenjskimi navadami naše in drugih kultur ter med različnimi družbenimi skupinami,
- spoznavanje ožjega in širšega družbenega in kulturnega okolja ter spoznavanje medkulturnih in drugih razlik,
- spodbujanje občutljivosti za etično dimenzijo različnosti,
- oblikovanje osnove za dojemanje zgodovinskih sprememb; spoznavanje, da se ljudje in okolje, družba in kultura v času spreminjajo,
- možnost seznanjanja z različnimi kulturami in tradicijami,
- seznanjanje z varnim in zdravim načinom življenja.

4.4.2 Cilji

- Otrok dobiva konkretne izkušnje o demokratičnih načelih, na katerih temelji sodobna družba.
- Otrok spoznava, da morajo vsi ljudje v določeni družbi pomagati in sodelovati, da bi lahko ta delovala ter omogočila preživetje, dobro počutje in udobje.
- Otrok pridobiva konkretne izkušnje za sprejemanje drugačnosti (glede na spol, nacionalno in kulturno poreklo, veroizpoved, telesno in duševno konstitucijo itn.).
- Otrok ima možnost za rahljanje stereotipov, povezanih z razliko med spoloma.
- Otrok spoznava, da vsi, odrasli in otroci, pripadajo družbi in so pomembni.
- Otrok ima možnost razvijati sposobnosti in načine za vzpostavljanje, vzdrževanje in uživanje v prijateljskih odnosih z enim ali več otroki (kar vključuje reševanje problemov, pogajanje in dogovarjanje, razumevanje in sprejemanje stališč, vedenja in občutij drugih, menjavanje vlog, vljudnost v medsebojnem komuniciranju itn.).

- Otrok se seznanja s pravili v skupini in vrtcu in jih sooblikuje na osnovi razumevanja razlogov zanje ter s posledicami ob prekršitvi sprejetih pravil sprejemljivega vedenja, utemeljenega v neomejevanju pravic drugih.
- Otrok spoznava različnost v najrazličnejših kontekstih in dobi konkretne izkušnje o dojetanju iste stvari, dogodka, pojava itn. iz različnih perspektiv ter ob iskanju različnih rešitev in odgovorov.
- Otrok ima možnost kritičnega vrednotenja komercialnih vplivov, modnih trendov itn. in se seznanja z možnostmi kritičnega vedenja.
- Otrok ima možnost spoznavanja in dojetanja telesnih podobnosti in razlik med ljudmi in enakovrednost vseh.
- Otrok spoznava, kako je zgrajena družba, in se seznanja z različnimi funkcijami bližnjega družbenega okolja, s poklici, delovnimi, kulturnimi okolji itn., spoznava razne in različne praznike in običaje.
- Otrok se postopoma seznanja s širšo družbo in kulturo.
- Otrok spoznava različne oblike družine in družinskih skupnosti.
- Otrok razvija interes in zadovoljstvo ob odkrivanju širšega sveta zunaj domačega okolja.
- Otrok spoznava značilnosti okolja, ki so pomembne za lokalno skupnost, npr. reka ali gora v bližini, pokrajinski muzej, arheološke izkopenine, pozneje pa tudi značilnosti širšega okolja.
- Otrok dojema trajanje časa in pridobivajo izkušnje o hitrosti spreminjanja in zgodovinskih spremembah.
- Otrok se seznanja z različnimi načini komuniciranja in prenosa informacij (pošta, telefon, radio, televizija itn.) ter komuniciranja s pomočjo računalnika.
- Otrok oblikuje dobre, a ne toge prehranjevalne navade ter razvija družabnost, povezano s prehranjevanjem.
- Otrok se seznanja z varnim vedenjem in se nauči živeti in ravnati varno v različnih okoljih: doma, v prometu, v vrtcu, v prostem času, pri igri, športu, obiskih v galerijah, družabnih srečanjih, zabavah itn.

4.4.3 Primeri dejavnosti od 1. do 3. leta

Otrok

- v vsakdanjih dejavnostih oblikuje zavedanje samega sebe, lastne identitete in samospoštovanja; sodeluje v dejavnostih, ob katerih se lahko zaveda sebe (poimenuje dele telesa, se ogleduje v ogledalu, posluša svoj posneti glas, se odziva na svoje ime in spoznava imena drugih v skupini, izraža in prepoznava svoja čustva itn.);
- sodeluje v krajših skupinskih dejavnostih, npr. petje znane pesmice, poslušanje zgodbe, rajalne in gibalne igre itn.;
- spoznava igralnice, vrtec, bližnje okolice in pridobiva različne izkušnje o svetu;
- opazuje, kako odrasli v vrtcu opravljajo različna opravila in jih pri tem posnema ;
- spoznava različne objekte v bližini vrtca, kot so trgovine, knjižnice, galerije, kmetije itn.;
- sodeluje v pogovorih o tem, kaj je bilo, in o tem, kaj bo;
- se pogovarja se z odraslimi o družinskih članih in dogodkih doma, če to želi oziroma sam vpelje pogovor;
- se seznanja z različnimi življenjskimi navadami in oblikami družinskega in družbenega življenja v različnih kulturah in družbenih skupinah;

- spoznava stvari in se pogovarja o predmetih, ki pripadajo njemu ali drugim (igračice, oblačila, knjige itn.);
- se igra z mlajšimi in starejšimi otroki in, kjer je to mogoče, z otroki s posebnimi potrebami, različnega nacionalnega porekla itn.;
- pridobiva konkretne izkušnje z menjavanjem vlog, povezanih z razliko med spoloma (menjavanje vlog v spolno specifičnih igrah in dejavnostih, ki vključujejo domače delo, negovanje otrok, različne poklice itn.);
- ima možnost seznanjati se z razlikami med ljudmi.

4.4.4 Primeri dejavnosti od 3. do 6. leta

Otrok

- spoznava domači kraj in se seznanjanja s tem, kako so ljudje tod živeli in delovali v prejšnjih časih;
- s pomočjo zgodb, obiskovalcev, izletov, knjig itn. spoznava pomembne dele lokalne skupnosti;
- govori o domu, družini in svojih doživetjih, če to želi oziroma sam začne pogovor o tem;
- ima možnost spoznavati različne oblike družinskih skupnosti;
- se seznanja s knjižnico, gledališčem, opero, galerijo, muzejem, cerkvijo, kmetijstvom, živinorejo, proizvodnjo, trgovino, šolo, bolnico, pošto, gasilci, policijo, vodovodom, komunikacijami, komunalo itn.;
- se seznanja z različnimi poklici in družbenimi funkcijami;
- sodeluje pri oblikovanju in sprejemanju odločitev in odgovornosti za skupno sprejete odločitve;
- spoznava skupinske igre, ki temeljijo na določenih pravilih;
- ima možnost razumevati pravila in socialne konvencije (npr. kdo je na vrsti, kako delimo z drugimi itn.);
- sodeluje pri oblikovanju pravil za nove skupne igre;
- ima možnost pridobivati vse bolj kompleksne socialne veščine (vzpostavljanje stika z drugimi, upoštevanje njihovih potreb, prepričanj, vednosti; razumevanje čustev drugih v različnih kontekstih itn.);
- ima možnost pridobivati samospoštovanje in samozavest glede svojega telesa;
- ima možnost pridobivati konkretne izkušnje z menjavanjem vlog, povezanih z razliko med spoloma (menjavanje vlog v spolno specifičnih igrah in dejavnostih, ki vključujejo domače delo, negovanje otrok, različne poklice itn.);
- ima možnost sodelovati v pogovorih o političnih in etičnih vprašanjih (krivice in konflikti v naši družbi in svetu - vojna, nasilje, lakota v svetu, ekonomija, razdelitev moči, ljudje z družbenega roba itn.), ki se odvijajo v sodelovanju oziroma z vednostjo staršev

- ima možnost sodelovati v pogovorih o vprašanih lastnega obstoja, rojstva, smrti, življenjskih ciklih itn.;
- ima možnost sodelovati v pogovorih o predsodkih, stereotipih, modnih trendih, reklamah itn.;
- se vživlja v položaj drugih ljudi na osnovi stikov z vrstniki, ki izhajajo iz drugih krajev, dežel, s pomočjo knjig, televizije itn.;
- se seznanja z različnimi geografskimi in kulturnimi okolji;
- se seznanja z različnimi zgodovinskimi obdobji;
- ima možnost obujati določene dogodke in se spominjati, načrtovati in predvidevati prihodnost;
- ima možnost predvidevati različne možne razplete določenega dogodka ob spremenjenem kontekstu;
- sodeluje pri načrtovanju in pripravi raznih in različnih praznovanj (ob upoštevanju medkulturnih razlik);
- pridobiva veščine, povezane s telesno nego, varnostjo (ukrepanje ob nevarnostih, nezgodah in nesrečah), prometno varnostjo (prečkanje ceste, prepoznavanje nevarnih situacij v prometu, upoštevanje prometnih predpisov, izogibanje prometnim nezgodam itn.), najpogostejšimi otroškimi boleznimi itn.

4.4.5 Vloga odraslih

V vrtcu je otrokom treba omogočiti, da spoznavajo svoje omejitve in meje sprejemljivega vedenja, ki so utemeljene v načelu neomejevanja drugih, ter da doživljajo vrtec kot okolje, v katerem se potrjujejo kot posamezniki in imajo možnost razvijati občutek za sodelovanje. Vzgojitelj, pomočnik vzgojitelja in drugi odrasli, ki sodelujejo pri vzgojnem procesu v vrtcu, omogočijo tudi, da otroci kritično sprejemajo pravila in se udeležujejo v njihovem spreminjanju ter sodelujejo pri ustvarjanju kulture sobivanja v razlikah in drugačnosti. To je povezano z razvijanjem kritičnega pristopa do vednosti nasploh in osnov za soočanje z ideološkimi in drugimi pritiski, komercialnimi vplivi, modnimi trendi itn.

Poskrbeti je potrebno, da otroci doživljajo vrtec kot okolje, v katerem so možnosti za vključevanje v dejavnosti in vsakdanje življenje enake ne glede na spol, telesno in duševno konstitucijo, nacionalno pripadnost, kulturno poreklo, veroizpoved, itn.; in prav tako tudi kot okolje, v katerem lahko oblikujejo varno spolno identiteto.

Odrasli skrbijo za povezanost vrtca in otrokove družine; urejajo pretok informacij med otrokom in družino in v zgodnjem obdobju spodbujajo prisotnost družinskih članov v skupini. Poznajo kulturo otrok v svoji skupini in spoštujejo usmerjenost družine. Zapomnijo si pomembne stvari o otrocih, npr. imena družinskih članov.

Organizirajo stalne dejavnosti, za katere otroci vedo vnaprej, npr. hranjenje, priljubljene igre, glasba itn. Izvajanje rutine mora biti prijetno in mora nuditi možnost za družabnost, vzpostavljanje prijateljstva, za individualne interakcije in pozornosti. Prehode med dejavnostmi izkoristijo tudi za stik s knjigami in pisno kulturo kot pomembno sestavino demokratizacije družbe in omogočanja avtonomije individua. Spodbujajo razvoj otrokovih veščin pri skrbi zase in dobro mnenje o samem

sebi ter samospoštovanje. Potrebno se je zavedati in sprejeti, da so otroci navezani na določene osebe in imajo svoje najljubše igrače in predmete.

Otrokom dajejo odgovornosti na ustrezni ravni.

Seznajajo otroke s seksizmom in rasizmom oziroma nacionalizmom ter ne dopuščajo pripomb, nagovarjanja in dejanj, ki ljudi stereotipizirajo. Razlike med ljudmi sprejemajo brez pretiravanja in se pri opazovanju posameznega otroka izogibajo primerjavam. Izogibajo se seksistični rabi jezika.

V vrtcu je treba jasno razmejiti, kaj je skupno in kaj je od vsakega posameznika. Prostor naj bo organiziran tako, da nudi možnost sodelovanja in hkrati možnost umika posameznega otroka v zasebnost. Okolje v vrtcu vključuje osebne fotografije, imena posameznikov, priljubljeno glasbo, umetniška dela itn.

Kotički v igralnicah so ustrezno opremljeni za družabno življenje, socialne igre, simbolno igro itn. V igralnicah so vedno na razpolago knjige, periodika, slike, dojenčki obeh spolov in raznih ras, predmeti, povezani z vsakdanjo rutino itn. Knjižni kotički so opremljeni tudi s knjigami, s pomočjo katerih se je mogoče seznanjati z razlikami med ljudmi, medkulturnimi razlikami in zgodovinskim spreminjanjem.

Dejavnosti v vrtcu vključujejo priložnost za družabnost, proslavljanje, praznovanje itn. Vrtec se ne more izolirati od okolja, otrok in njihovega doživljajskega sveta, prav tako pa ne sme s svojimi dejavnostmi prenašati v vrtec tistih razlik, ki bi imele za posledico, da se otroci ne bi počutili enakopravno. Torej je potrebno z lastnimi posebej organiziranimi dejavnostmi obeleževati le tiste praznike, ki so v načelu vsem skupni (državni prazniki). Množične tradicionalne verske praznike (božič, velika noč itn.) naj se v vrtcu obeleži le z dejavnostmi, ki so sprejemljive za vse otroke.

4.5 NARAVA

Narava je posebno področje, v okviru katerega razvijamo otrokove sposobnosti za dejavno vključevanje v obdajajoče fizično in družbeno okolje ter ustvarjanje zdravega in varnega življenjskega okolja in navad. Poudarek je na pridobivanju izkušenj z živimi bitji, naravnimi pojavi ter veselju v raziskovanju in odkrivanju. Področje postopno razvija naravoslovne pojme, naravoslovno mišljenje, sklepanje, zmožnosti za uvidevanje in reševanje problemov, postavljanje hipotez, klasificiranja, iskanja in povzemanja bistva in pomena ter oblikovanja konceptov. Ti procesi pri otroku potekajo nezavedno, vendar so hkrati osnovne znanstvene metode v naravoslovju.

Otrok spozna živali, rastline, predmete in pojave okoli sebe. Spozna in spoštuje živa bitja, uživa z njimi ter se zanima za njihove življenjske pogoje. Spozna naravno okolje in se usmerja v aktivno delovanje za njegovo ohranitev. Razvija sposobnosti dojetanja in povezovanja dogodkov v prostoru in času. Spozna obseg, raznolikost in lepoto narave tako, da je stik z njo običajen del njegovega življenja. Podoba okolja vključuje v vsakdanje življenje in skrbi za stvari v svojem okolju. Ima rad ter neguje rastline in živali v svojem okolju, se veseli srečanja z njimi ter je do njih obziren.

Otrok v vrtcu in izven njega aktivno raziskuje pojave, ki ga zanimajo. To raziskovanje je zabavno in razburljivo ter odpira vrata do vedno novih zanimivih problemov. Snovi in telesa izpostavi mešanju, segrevanju, ohlajanju, rezanju, vlaženju, raztapljanju, upogibanju, osvetljevanju ipd., da spozna, kako se spreminjajo. Spozna spremembe v naravi in življenju ljudi glede na letne čase. Ob opazovanju pojavov okoli sebe, razmišljanju o njih in rokovanju z živimi bitji, predmeti in snovmi razvija čut za naravo ter spozna lastnosti snovi in teles. Med igro odkriva namembnost in uporabnost stvari ter spozna, kako delujejo. Osredotoči se na gibanje stvari in opazovanje, kdaj in kako se te gibljejo ali ne gibljejo. Na najpreprostejšem nivoju lahko otrok dojame energijo kot nekaj, kar potrebujemo, da stvari gredo, tečejo, se zgodijo, se spreminjajo. Pri naravoslovnih dejavnostih

otrok tudi spozna, da vsega ni mogoče razumeti in da na vsa vprašanja ne more najti odgovora (omejenost človeškega spoznanja).

Otrok odkriva in spozna svoje telo, njegove lastnosti in funkcije delov telesa ter usvaja načine ravnanja, ki ohranjajo dobro počutje.

4.5.1 Globalni cilji

- Doživljanje in spoznavanje žive in nežive narave v njeni raznolikosti, povezanosti, stalnem spreminjanju in estetskih razsežnostih,
- razvijanje naklonjenega, spoštljivega in odgovornega odnosa do žive in nežive narave,
- spoznavanje svojega telesa, življenjskega cikla ter zdravega in varnega načina življenja,
- spoznavanje snovi, prostora, časa, zvoka in svetlobe,
- spoznavanje tehničnih predmetov in razvijanje spretnosti na področju tehnike in tehnologije,
- spodbujanje različnih pristopov k spoznavanju narave.

4.5.2 Cilji

- Otrok odkriva, spozna in primerja živo in neživo naravo.
- Otrok odkriva, spozna in primerja živa bitja, njihova okolja in sebe kot enega izmed njih.
- Otrok spozna sebe, svoje telo, njegove dele in njihovo funkcijo ter spozna in dojema telesne podobnosti in razlike med ljudmi ter enakovrednost vseh.
- Otrok spozna, da se živa bitja med seboj sporazumevajo.
- Otrok spozna, kaj potrebuje sam in druga živa bitja za življenje ter ohranjanje in krepitev zdravja.
- Otrok odkriva, da živa bitja iz okolja nekaj sprejemajo in v okolje nekaj oddajajo.
- Otrok odkriva, spozna in primerja spremembe v življenju pri sebi, pri drugih živih bitjih ter v neživi naravi.
- Otrok spozna, da se živa bitja razmnožujejo, živijo in umrejo.
- Otrok odkriva in spozna, da so med potomci razlike, so pa podobni staršem in med seboj.
- Otrok spozna, kako otrok nastane in se razvija v materi, se rodi in raste.
- Otrok odkriva in spozna, da je življenje živih bitij odvisno od drugih bitij in od nežive narave.
- Otrok pridobiva izkušnje, kako sam in drugi ljudje vplivajo na naravo in kako lahko dejavno prispeva k varovanju in ohranjanju naravnega okolja.
- Otrok spozna, da imajo živa bitja, predmeti in snovi v domišljijem svetlu tudi lastnosti, ki jih v naravi nimajo.
- Otrok spozna, da na njegovo zdravje vpliva okolje in on sam.
- Otrok spozna, da mu uživanje različne zdrave hrane, telesne vaje in počitek pomagajo ohranjati zdravje.
- Otrok spozna različno prehrano in pridobiva navade zdravega in raznolikega prehranjevanja.
- Otrok spozna, kako se lahko varuje pred poškodbami, boleznimi in škodljivimi snovmi.
- Otrok pridobiva navade nege telesa.
- Otrok odkriva in spozna pojave na nebu ter spozna vremenske pojave.
- Otrok si starosti ustrezno oblikuje predstavo o planetu Zemlja.
- Otrok spozna, da ima urejanje prostora in lega predmetov določen namen.
- Otrok odkriva različna gibanja glede na trajanje in glede na hitrost.
- Otrok razvija predstavo o tem, kdaj se je kaj zgodilo in o zaporedju dogodkov.
- Otrok doživlja čas kot trajanje neke dejavnosti in spozna merjenje časa.

- Otrok spozna, kaj gibanje povzroči in kaj gibanje vzdržuje.
- Otrok spozna gibanje teles po zraku in v vodi in kopnem.
- Otrok odkriva in spozna lastnosti teles (predmetov).
- Otrok odkriva in spozna lastnosti vode in drugih tekočin, mivke in drugih snovi ter zmesi in jih med seboj primerja.
- Otrok odkriva in spozna, kako se snovi mešajo in kako se pri tem spreminjajo lastnosti.
- Otrok odkriva in spozna vodo v različnih pojavnih oblikah in spozna izhlapevanje tekočin, taljenje snega in ledu ter zmrzovanje vode.
- Otrok razlikuje pijače in pitno vodo od ostalih tekočin.
- Otrok odkriva lastnosti zraka.
- Otrok odkriva in spozna lastnosti zvoka, njegovo nastajanje in potovanje.
- Otrok odkriva in spozna lastnosti svetlobe: širjenje, odbijanje, sence, barve in izvor svetlobe.
- Otrok prepozna in uporablja tehnične predmete in procese, spozna njihov namen in pomen ter v igri ponazarja njihovo delovanje.
- Otrok se uri v različnih tehničnih opravilih in razvija tehnično ustvarjalnost.
- Otrok razvija predstavo o nastajanju odpadkov ter pomenu in možnostih predelave.
- Otrok spozna delovni proces in razvija primeren odnos do dela in organizacijske sposobnosti.
- Otrok spozna različne načine zbiranja, shranjevanja in prenosa informacij.

4.5.3 Primeri dejavnosti od 1. do 3. leta

Otrok

- biva v naravi in jo doživlja v različnih okoljih, dnevnih in letnih časih, vremenskih razmerah;
- doživlja naravo in se pogovarja o svojih zaznavah;
- zaznava živa bitja z vsemi možnimi čutili (ob upoštevanju varnosti otroka in živega bitja) in sodeluje v pogovorih o tem, kakšna so, kako in kje živijo, kako se gibljejo, oglašajo, kakšni so njihovi potomci, kako se hranijo ipd.;
- posnema glasove in gibanje živih bitij, predmetov, igrač, strojev idr.;
- se igra z različnimi predmeti živalskega, rastlinskega in neživega izvora (npr. usnje, kamenčki, školjke, les) ter z različnimi snovmi (npr. mivka, voda) in pojavi (npr. veter, svetloba, senca);
- posluša zgodbe o naravi;
- sodeluje v pogovoru o tem, kaj mu prija in kaj ne ter kaj lahko stori za dobro počutje (pije, ko je žejen, obleče se, ko ga zebe ipd.);
- se navaja na negovanje svojega telesa (umivanje rok, brisanje nosa, čiščenje zob itn.);
- poskuša raznovrstno hrano in se pogovarja o tem;
- preliva in presipava tekočine in sipke snovi v različne posode;
- se igra z vodo (v vodo meče različne predmete, predmete suši), s snegom in ledom;
- se igra z mlinčki in ladjicami;

- se igra s plastičnimi materiali (plastelin, glina), preoblikuje toge (žica, plastelin, glina ipd.) in elastične materiale (npr. elastika);
- opazuje spremembe na nebu in vremenske pojave;
- sodeluje pri urejanju prostora;
- se igra (gradi in razstavlja) s konstrukcijskimi zbirkami, predmeti;
- se giblje: guga, pleza, skače, teče, se plazi, brca, se spušča po toboganu itn.;
- premika predmete s kotaljenjem, vleko, potiskanjem ipd.;
- se igra z igračami, ki imajo lasten pogon;
- opravlja zaporedne dejavnosti pri vsakodnevnih rutinskih opravilih (npr. si umije roke in gre jest, si obleče pižamo in gre spat);
- se igra v peskovniku, uporablja igrače za igro z mivko;
- se igra s papirnatimi letali, piha milne mehurčke, opazuje ptice, metulje, letala ipd.;
- se igra s predmeti, ki proizvajajo zvok (npr. pločevinke, škatle, elastike);
- se igra z zrcali, s senco svojega telesa;
- se igra s tehničnimi predmeti (ura, zvonec idr.) ter uporablja različna orodja (kladivo, lopata idr.).

4.5.4 Primeri dejavnosti od 3. do 6. leta

Otrok

- išče, opazuje, primerja, raziskuje, skrbi in neguje rastline in živali v okoljih, kjer živijo, v gojilnicah, v živalskem vrtu idr.;
- obišče živalski vrt, park, kmetijo, njivo, vrt, gozd idr.;
- opazuje živa bitja s pomočjo povečeval (npr. ročna lupa, stereo mikroskop) in se pogovarja o tem, kaj bi lahko videl z močnejšo lečo;
- opazuje rastline in živali v gojilnicah, spreminja pogoje ter predvideva, ugiba in napoveduje posledice;
- išče informacije o živih bitjih v različnih medijih (slikanice, knjige, filmi itn.);
- opazuje mladiče različnih živali in jih primerja s starši in med seboj;
- zbira materiale, snovi in predmete ter jih primerja in razvršča, sestavlja zbirke idr.;
- opazuje sebe in se primerja z vrstniki in z živalmi;
- posluša zgodbe, pravljice in druge zapise različnih narodov in kultur o naravi;

- likovno upodablja rastline, živali, živali in njihove mladiče ter oponaša oglašanje, gibanje, vedenje;
- opazuje dojenčke, mladiče živali, slike, slikanice, filme idr. o dojenčkih, mladičih, razvoju in rojstvu otroka in mladičev ter sodeluje v pogovoru o spočetju, razvoju, rojstvu in negi;
- neguje svoje telo;
- ob dejavnostih preučuje svoje telo in njegovo delovanje (npr. pri malici preučuje, kako mu oči, nos, noge in roke pomagajo, da najde in prinese hrano v usta);
- doživlja posamezno čutilo (npr. posluša, voha, ugotavlja smer vetra) in ga spoznava v funkciji celega telesa (npr. čutila ga posvarijo pred nevarnostjo, mišice pa mu pomagajo, da se nevarnosti umakne);
- opazuje, posluša, pripoveduje, prikazuje in posnema, kar drugi počnejo;
- sodeluje v pogovoru o tem, kaj že zna ali zmore, kako se je česa naučil itn.;
- opazuje, opisuje in posnema različna gibanja ljudi, živali, rastlin, predmetov glede na način gibanja, hitrost gibanja, začetek in konec gibanja (skače na trampolinu, se guga na gugalnici, pade s stola, plava, določa start in cilj pri teku, posluša hitro in počasno glasbo idr.);
- ugotavlja, kaj gibanje povzroči in vzdržuje (avto potrebuje gorivo, avtomobilček poganja vzmet, človek potrebuje hrano, vodni mlinček poganja vodni tok idr.);
- se igra z magneti;
- opazuje spremembe v daljšem časovnem obdobju (opazovanje sebe, drevesa, parka, rasti rastlin, živalskih mladičev, otrok);
- primerja trajanje (kaj dolgo traja in kaj hitro mine, pričakovanje rojstnega dne ipd.) in ugotavlja ter napoveduje zaporedje dogodkov (v vsakdanjih dejavnostih, urejanje slik nekega dogodka v časovno zaporedje, obnavljanje zgodbe);
- se igra z urami, spoznava različne vrste ur (npr. vodne in peščene ure) in meri čas krajših dejavnosti (npr. v kolikšnem času si zaveže čevlje);
- opazuje nebo, pojave na nebu (sonce, luna, zvezde, mavrica), opisuje in sodeluje v pogovorih, išče informacije v različnih virih;
- sodeluje pri oblikovanju in urejanju prostora (npr. urejanje "hiške punčk", šotor, kotička), ureja igrače, knjige, zbirke kamenčkov, listov idr.;
- se igra s konstrukcijskimi zbirkami, razstavljivimi igračkami (razstavlja in sestavlja);
- oblikuje iz testa, plastelina, glin, plete košarice, papirnate kite, tke, zлага mozaik itn.;
- spoznava različne materiale in jih primerja med seboj (npr. usnje, les, kamen, kovine, plastika);
- odkriva, kako se spreminjajo materiali in njihove lastnosti (npr. kruh);
- raziskuje poreklo različnih materialov oziroma predmetov, kot so kožuh, usnje, les, kamenje, kovina, plastika, kruh, plišasti medvedek ipd.;

- se igra z elastiko, zvija žico ipd. ter ugotavlja lastnosti (elastičnost, plastičnost, trdoto idr.);
- se igra s tehničnimi predmeti (npr. zvonec, telefon);
- uporablja različne materiale in orodja;
- se igra z vodo v različnih pojavnih oblikah (dež, luže, sneg, led, potok, jezero, mlaka idr.) in jo primerja;
- meri tekočine z nestandardnimi enotami (kozarčki, žlice idr.), primerja prostornino posod (v katero posodo gre več tekočine);
- preliva in meša različne tekočine, pripravi napitek (npr. sirup in voda);
- meša tekočine (voda in barvila, voda in sadni sirup, voda in olje);
- izdeluje mlinčke in ladjice ter se igra z vodnimi tokovi, zapornicami, črpalkami itn.;
- suši različne snovi in predmete (sadje, risbe, telo na morju, perilo), ugotavlja, kam gre voda;
- opazuje in se pogovarja o vremenu, spremlja in beleži vreme v krajšem časovnem obdobju (povezuje dež z oblaki, dež z vedenjem živali, opazuje pretakanje vode po žlebovih in koritih, kje nastajajo luže, kaj delamo);
- se igra z mivko, dela odtise, potočke in figure, preceja, seje, presipava, uporablja posode in igrače za igro z njo, oblikuje z mivko in vodo;
- se igra z zrakom, uporablja vetrnice, pahljače, letala, različna semena, zmaje, balone, mehurčke, mobile in ugotavlja lastnosti, ki omogočajo gibanje v (po) zraku;
- preizkuša nastajanje in potovanje zvoka s tresenjem, udarjanjem, brenkanjem itn. po različnih snoveh (npr. les, kovina, voda, plastika), izdeluje enostavna glasbila;
- se igra s svetlobnimi pojavi, določa vire svetlobe, opazuje širjenje svetlobe in njen odboj (npr. igre z ogledali, baterijskimi svetilkami, sencami), opazuje mavrice, oljne madeže, prozorne obarvane predmete, barvno svetlobo;
- sodeluje pri ločenem zbiranju odpadkov ali ponovni uporabi (uporaba embalaže) ali predelavi (izdelovanje papirja) – recikliranje - in sodeluje v pogovoru o posledicah kopičenja odpadkov za okolje in zdravje.

4.5.5 Vloga odraslih

Majhni otroci prevzamejo odnos vzgojiteljev, staršev in drugih odraslih do narave in raziskovanja. Kadar odrasli raziskujejo, postavljajo vprašanja, želijo izvedeti kaj novega, z otroki delijo svoje občutke, se odzivajo na njihova razpoloženja in interese ter s tem svoj polet prenašajo tudi na otroke. Pri naravoslovnih dejavnostih se otrok uči strategij mišljenja in raziskovanja. Vzgojitelji ali pomočniki otroku omogočijo dovolj priložnosti in časa, da z lastnim preizkušanjem začuti lastnosti narave z vsemi čutili. Otroku nudijo možnosti in spodbude, da sprašuje o tem, kar vidi, in se uči iskati

odgovor tako, da opazuje, raziskuje, eksperimentira, opisuje, razlaga. Otrokovo dejavnost opisujejo in jo s tem ozaveščajo. Otroku omogočajo, da najprej opazuje po lastnem interesu, nato ga vodijo in spodbujajo tako, da ustvarjajo situacije, v katerih lahko sam najde in reši problem. Spoštujejo njegov način razmišljanja in metode dela ter ga navajajo, da izkušnje opisuje. Ugotovitev otroka ne označujejo kot napačne ali pravilne. "Napačne" ugotovitve so lahko izhodišče za organizacijo novih izkušenj, ki vodijo k popolnejšemu razumevanju. Izogibajo se dogmatičnim pogledom, saj se spoznanja v naravoslovju stalno spreminjajo in dopolnjujejo. V priročni knjižnici in v raziskovalnem kotičku nudijo otroku pripomočke za samostojno delo. Različni naravoslovni materiali so tu vedno dostopni, da lahko izkoristijo otrokovo trenutno zanimanje za naravoslovno temo in tako izkoristijo njegovo osebno motivacijo za učenje. Kjer se le da, naj otrok spozna naravo neposredno, ob različnih časih dneva in vremenskih pogojih. Izkoristijo naj posebne dogodke: mavrico, oblake, luno na nebu, polža na igrišču, odpadanje listja jeseni ipd.

Otroku omogočajo, da iz narave prinaša živa bitja in predmete, jih opazuje in skrbi zanje ter jih v naravo vrača. V raziskovalnem kotičku ali na okenskih policah mu omogočijo, da trajno skrbi za živali in rastline. Z lastnim zgledom otroka navajajo na varno in spoštljivo ravnanje z živimi bitji - varno zanj in za živo bitje!

Otroka spodbujajo, da lastnosti predmetov in živih bitij opisuje. Najprej opisuje predmete, ki imajo lastnosti jasno izražene, nato preidejo na opisovanje predmetov iz narave, kamenčkov, storžev, listov in podobno. Pozornost otroka usmerijo na izrazite značilnosti snovi in predmetov v okolju ter na živali in rastline z izrazito značilnostjo za neko okolje (riba v vodi, metulj v zraku, paličnjak na rastlini, deževnik v zemlji ipd.). Zlasti v drugem obdobju otroka spodbujajo, da snovi, predmete in bitja primerja, ureja in razvršča po lastnostih in da odkriva enostavne povezave med rastlinami, živalmi in okoljem. Pri urejanju, razvrščanju in primerjanju spodbujajo otroka, da uporabi svoje kriterije in izbire komentira. Otroku pomagajo ločevati domišljjski svet od realnega.

Otroka navajajo, da lahko s poskusom ugotavlja lastnosti snovi, predmetov in živih bitij, ter ga spodbujajo, da pri opazovanju uporablja vsa možna čutila. Pri raziskovanju gibanja otroku usmerijo pozornost na to, da je za gibanje potrebno nekaj narediti in da gibanje nekaj povzroči. Pri dejavnostih presipanja, prelivanja in polnjenja posod usmerjajo pozornost na to, da snovi obliko prilagodijo posodi in da zavzemajo prostor. Pri preoblikovanju snovi pozornost usmerjajo na lastnosti predmeta, ki se pri tem spremeni, in lastnosti snovi, ki se pri tem ohrani. S konstrukcijskimi zbirkami uvajajo pojem gradbenega delca, opozarjajo na razlike med delom in celoto. S prelivanjem in natakanjem otrok spozna lastnosti tekočin. Pri pripravi pijač uvedejo enostavna navodila in meritve z nestandardnimi enotami. Pri sušenju otroci odkrijejo, da je v predmetih, ki jih želimo sušiti, voda. Pri poskusih z zrakom otroka usmerjajo na razumevanje, da je zrak v vseh, tudi zelo majhnih prostorčkih. Pri poskusih z zvokom usmerjajo pozornost na to, kako zvok nastane in se širi. Dejavnosti s svetlobo izvajajo pri različnih virih svetlobe. Opazuje in primerja sence in področja z več in manj sence (taljenje snega, različna živa bitja, občutki v senci in na soncu in podobno). Raziskuje odboj svetlobe. Za mešanje obarvanih snovi lahko uporabljajo različne vrste prsti ali mivke. Pri raziskovanju potreb živih bitij za življenje usmerjajo pozornost na nudenje različnih možnosti in izbiro živali med različnimi možnostmi hrane, prostora, vlažnosti, toplote idr. ali na izgled rastlin v pogojih različne osvetljenosti, vrste prsti, zalivanja idr.

Dejavnosti, s katerimi otrok spozna prostor, čas in gibanje, povezujejo s področjem dejavnosti matematika. Otroku omogočajo situacije, v katerih opisuje prostor iz različnih pogledov. Občutek prostora razvija tudi ob lastnem gibanju. Otroku omogočajo, da si uredi svoj kotiček in ga opremi po lastni zamisli. Ni nujno, da ima tako urejen prostor resnično funkcijo, le da so predmeti v njem v medsebojni smiselni povezavi. Opisuje naj predmete, njihov položaj in uporabo. Otrok spozna, da je občutek za čas relativen. Vzgojitelji ali pomočniki vodijo pogovor o različnih dejavnostih, ki se otrokom zdijo dolgočasne ali kratkočasne (čakanje in igranje). Pozornost usmerjajo na časovno zaporedje dogodkov. Za urejanje zaporedja dogodkov so uporabne slikanice ali stripi, pripovedovanje zgodb v napačnem časovnem zaporedju ipd. Uporabljajo pojme *včeraj*, *pred tem*, *potem* in podobno.

Z naravoslovnimi dejavnostmi otrok hkrati spozna tudi sebe, svoje telo in svoje zmožnosti. Pozornost otroka usmerjajo na razlike med ljudmi in ga navajajo na sprejemanje teh razlik. Ob

dejavnostih ga navajajo na dejavno skrb za svoje zdravje in varovanje pred poškodbami. Pri uporabi čutila za okus poudarijo nevarnost zaužitja strupenih snovi. Izkušnje o manjših, komaj vidnih in nevidnih bitjih povežejo z razmišljanjem o zdravju in higieni rok in zob, pri tem pa pazijo, da se ne razvije pretiran strah pred temi bitji.

4.6 MATEMATIKA

Otrok se v vsakodnevem življenju že zelo zgodaj srečuje z matematiko, saj ima npr. pregled nad svojimi igračami, oblačili, vsakdanjimi predmeti, ki jih prešteva, meri, primerja, razvršča, grupira, prikazuje s simboli, jih poimenuje in "prešteje", opisuje, se o njih pogovarja.

Tako navedeno področje vključuje najrazličnejše dejavnosti v vrtcu, ki otroka spodbujajo, da v igri ali vsakodnevnih opravilih pridobiva izkušnje, spretnosti in znanja o tem, kaj je veliko, kaj majhno, česa je več in česa manj, v čem so si stvari različne in v čem podobne, kaj je celota in kaj del, kakšne oblike so, kaj je notri in kaj zunaj, kaj je zdaj, prej in potem, kaj so simboli itn.

Otrok ob pridobljenih izkušnjah in znanju spoznava, da je moč nekatere naloge, vsakodnevne probleme rešiti učinkoviteje, če uporablja "matematične" strategije mišljenja. Vesel je, ko najde rešitev, zato praviloma išče še nove in nove situacije, ki so vsakič znova izziv za preizkušanje njegove rešitve problema in potrditve njegovega načina in smeri razmišljanja.

4.6.1 Globalni cilji

- Seznanjanje z matematiko v vsakdanjem življenju,
- razvijanje matematičnega izražanja,
- razvijanje matematičnega mišljenja,
- razvijanje matematičnih spretnosti,
- doživljanje matematike kot prijetne izkušnje.

4.6.2 Cilji

- Otrok rabi imena za števila.
- Otrok od poimenovanja posamičnih predmetov postopno preide na štetje in razlikovanje med številom in števnikom.
- Otrok zaznava prirejanje 1-1 in prireja 1-1.
- Otrok razvija miselne operacije, ki so osnova za seštevanje, odštevanje.
-
-
-
- Otrok rabi simbole, s simboli zapisuje dogodke in opisuje stanje.
- Otrok spoznava grafične prikaze, jih oblikuje in odčitava.
-
- Otrok spoznava odnos med vzrokom in posledico.
- Otrok se seznanja z verjetnostjo dogodkov in rabi izraze za opisovanje verjetnosti dogodka.
- Otrok išče, zaznava in uporablja različne možnosti rešitve problema.
- Otrok preverja smiselnost dobljene rešitve problema.

- Otrok spozna simetrijo, geometrijska telesa in like.
- Otrok spozna prostor, njegove meje, zunanost, notranost.
- Otrok rabi izraze za opisovanje položaja predmetov (na, v, pred, pod, za, spredaj, zadaj, zgoraj, spodaj, levo, desno ...) in se nauči orientacije v prostoru.

- Otrok klasificira in razvršča.
- Otrok spozna razlike med merjenjem in štetjem ter različne in skupne lastnosti snovi in objektov, ki jih merimo, in posameznih objektov, ki jih štejemo.
- Otrok se seznanja s strategijami merjenja dolžine, površine in prostornine z merili in enotami.

4.6.3 Primeri dejavnosti od 1. do 3. leta

Otrok

- šteje kar tako, iz veselja, ko izgovarja enadvajset ... ali enatrideset kot eno besedo, šteje, ko skače, ko poje pesmice;
- se igra in izdeluje ritmične instrumente, igra se igre, v katerih zazna ritem in ga ponovi;
- opazuje, kje vse se pojavijo številke (na igračah, hišne številke in podobno), se igra s telefonom;
- imenuje predmete v neurejeni skupini s poljubnimi, vendar različnimi imeni, ob pomoči odraslega kaže posamezne predmete v množici in jih imenuje (žaba, riba, kocka, še ena kocka itn.);
- imenuje in prelaga en po en predmet v množici; šteje podobne objekte na sprehodu (drevesa, klopi v parku, liste na cvetu); šteje stvari, ki jih je malo, in stvari, ki jih je veliko;
- šteje urejene reči (korake, deske v ograji, stopnice, ko hodi po njih) in neurejene objekte (oblake, kaplje vode, cvetove na travniku, predmete in osebe na umetniških slikah), s pomočjo odraslega kaže in šteje predmete, ki jih ne more prijeti (na slikah, na nedosegljivih mestih, na hišah, na ljudeh);
- posnema štetje s prsti pri odraslih in drugih otrocih in se igra s sencami prstov;
- razdeljuje skupino objektov na dve in več enako velikih skupin, pri tem opazuje, kako velike so nastale skupine in kaj ostane;
- čim večkrat razvršča splošno in po pravilu eden z enim (razdeljevanje igrač otrokom, pripravljanje mize za kosilo);
- se igra z odraslim igre ena meni, ena tebi;

- si izbere simbol zase in za svoje reči (simbol na omarici, polički z lastno igračo za spanje);
- opazuje rabo simbolov in sodeluje v pogovorih o pomenu simbolov (npr. prometni znaki, oznake v vrtcu, v avtu, na oblačilih, na embalaži);

- opazuje in izkusi zaporedje dogodkov, se pogovarja o njihovi medsebojni povezanosti in spozna izraze za pojme najprej, potem, pred, preden, za, zatem, nazadnje;
- se pogovarja in pojasnjuje, kaj se je zgodilo najprej kot vzrok in kaj je nastalo kot posledica;
- se z odraslim igra igre odgovarjanja na vprašanja odraslega, ki se začnejo z *Zakaj*;
- ima priložnost v govoru odraslega slišati uporabo besed nikoli, skoraj, mogoče, verjetno ipd.;

- napoveduje rezultat (ali bomo na prehodu opazili kakšno lužo, ali bo voda v mlaki mrzla ali ne, odgovarja na vprašanja in napoveduje, kaj se zgodi potem);
- pridobiva izkušnje o tem, kaj je v dani okoliščini res in kaj ne in kaj je vedno res (Voda je mokra. Ti imaš prav.), poskuša zanikati trditve;
- napoveduje razplete zgodb, opazovanega dogodka (npr. ogled gradbenih del na cesti);
- je spodbujan, da si sam poišče primeren pripomoček, da opravi tisto, kar želi (npr. dovolj dolg predmet, da stvari spravi izpod omare);
- pridobi izkušnje o zaporednem opravljanju manjših nalog zato, da lahko opravi celotno nalogo. (npr.: zaporedje oblačil pri oblačenju za sprehod - pulover, plašč; nogavice, čevlji; poiskati vse koščke sestavljanke in jih obrniti na pravo stran preden začne sestavljati sliko);
- opazuje vzorce na oblačilih, igračah, vsakdanjih predmetih, slikah, fotografijah (zidno okrasje, mozaiki, labirinti, grški vzorci, ograje na trdnjavah), v govoru, glasbi, gibanju, pri živalih, rastlinah in neživi naravi, jih oblikuje in ponavlja;
- iz posameznih delov sestavi celoto, se igra z igračkami, ki zahtevajo vstavljanje predmetov v odprtine, in s sestavljančkami (puzzles), primernimi njegovemu razvoju;
- rabi izraze za opis geometrijskih in fizikalnih lastnosti in položaja (barve, oblike (npr. okroglo, ravno, špičasto), površine (npr. mehko, mokro), velikosti (npr. veliko, majhno), spodaj, zgoraj, levo, desno);
- se veliko igra s snovmi, kot so pesek, voda, glina, sneg, preliva vodo in pesek v različno velike lončke, preoblikuje glino, polni modele, kanglice;
- izkusi geometrijske lastnosti predmetov z različnimi čuti tudi ob njihovih nasprotjih;
- se igra s geometrijskimi telesi in liki (kocka, krogla, piramida, trikotnik, kvadrat, krog, črta, pika itn.), išče oblike v naravi, jih imenuje, izdeluje, riše;
- se igra z dvodimenzionalnimi (ploščice) in tridimenzionalnimi predmeti različnih barv, geometrijskih oblik, z votlimi in polnimi predmeti;
- opazuje simetrijo pri predmetih, v naravi, izdeluje simetrične slike, s prepogibanjem še mokre slike odtisne simetrično sliko na drugo polovico papirja, opazuje, kaj se zgodi s predmeti pri sukanju, vrtenju, če jih pogledamo v zrcalu;
- raziskuje svojo igralnico in vso stavbo vrtca, vrt vrtca in ograjo, škatle, v katere lahko zleze, podhode, predore, luknje in se pogovarja o tem, kje je kaj opazil;
- se postavlja v razne položaje in opazuje okolje z visokega tobogana, z vzpetine, hriba, ko leži pod posteljo ali omaro, ima na razpolago veliko ogledalo, kjer se vidi v celoti, pleše v škatli in na odprtem, hodi po označeni poti, po labirintu v snegu;
- opazuje, kaj je zunaj in kaj znotraj, daje stvari noter in ven iz škatel s pokrovi, skriva stvari in jih išče, primerja reči po zunanjem videzu in po vsebini, enake lončke z različnimi vsebinami (različne barve v enakih lončkih, različni bomboni v enakih vrečkah) in različne zunanosti z enako vsebino (več oblik škatel enakega mleka);
- ob vsakdanjem gibanju po vrtcu se uči pojma levo in desno in enostavne orientacije v prostoru;
- na svojem telesu se uči pojme levo in desno, spodaj, zgoraj, zadaj, spredaj;
- shranjuje igrače v zaboje, škatle, vreče, košare itn. (zaboj za lego kocke, škatla za lesene kocke, košara za punčke, polica za avtomobile);

- razporeja predmete v malo in veliko skupin glede na različne lastnosti (npr. po barvi, snovi, iz katere so reči narejene, po obliki listov rastlin);
- sestavlja skupine in zbira reči v zbirke; opazuje skupine predmetov in ob tem opazi, da so skupine po razvrščanju različno “velike” ali pa enake;
- predmete (npr. žlice, žetone, žogice, gumbi) razporeja v vzorce, razvršča po padajoči ali naraščajoči lastnosti (po velikosti);
- rabi izraze za primerjanje objektov po geometrijskih lastnostih (veliko, malo, več, manj, enako, večji, manjša, težji itn.);
- se igra s tehtnicami, menzurami, vrvjo, ima na razpolago različne pripomočke za merjenje (lopate, žlice, šiviljske metre, različne tehtnice, različno velike lončke, prozorne posode idr.);
- polni lončke in s pomočjo šteje, koliko lopat gre v en lonec, primerja, koliko vode ima v kozarcu glede na kozarec drugega otroka ipd.;

4.6.4 Primeri dejavnosti od 3. do 6. leta

Otrok

- se igra in izdeluje ritmične instrumente; igra se igre, v katerih zazna ritem in ga ponovi z enakim številom udarcev na boben ali z enakim številom kakšnega drugega dejanja (gibov, poskokov), kot je udaril vodja igre;
- imenuje predmete v neurejeni skupini s poljubnimi, vendar različnimi imeni, kaže posamezne predmete v množici in jih imenuje (žaba, riba, kocka, še ena kocka itn.);
- imenuje in prelaga en po en predmet v množici; šteje podobne objekte na sprehodu (drevesa, klopi v parku, liste na cvetu); šteje stvari, ki jih je malo, in stvari, ki jih je veliko;
- šteje nazaj, šteje zaporedoma dve, tri števila zelo naglas, dva, tri zelo potihem, se uči izštevanke;
- se igra s kalkulatorjem in drugimi objekti, ki prikazujejo številke (telefon, digitalne tehtnice, digitalni termometri, blagajne za igro ‘trgovina’), odkriva številke na zaslonu, jih imenuje; pridobiva izkušnje s pomenom in zapisom števila nič;
- izbira neki (npr. tretji, peti) predmet in nekaj (npr. tri, pet) predmetov in primerja rezultata teh dveh dejanj;
- opazuje datum in dan na koledarju, se igra s koledarjem;
- šteje predmete v skupinah, potem ko je večjo skupino razdelil, posebej šteje manjše skupine v večji skupini (3 smreke med 9 drevesi, vrtnice v šopku cvetja);
- šteje več stvari ali reči, ki jih ne more prijeti, in pri tem uporablja še druge pripomočke (npr., ko šteje okna na sosednji hiši, zлага na kup male kocke, kamenčke);
- šteje urejene reči (npr. korake, deske v ograji, stopnice, ko hodi po njih) in neurejene objekte (npr. oblake, kaplje vode, cvetove na travniku, predmete in osebe na umetniških slikah), s pomočjo odraslega kaže in šteje predmete, ki jih ne more prijeti (na slikah, na nedosegljivih mestih, na hišah, na ljudeh);
- posnema štetje s prsti pri odraslih in drugih otrocih, se igra s sencami prstov, šteje s prsti na svoj način, prišteva in odšteva (določi en prst za začetno število in s postopnim kazanjem dodatnih prstov prišteje drugo število);
- razdeljuje skupino objektov na dve in več enako velikih skupin, pri tem opazuje, kako velike so nastale skupine in kaj ostane;

- čim večkrat razvršča splošno in po pravilu eden z enim, odkriva, da je urejenost eden z enim tudi potrebna in ni vedno sama sebi namen (razdeljevanje igrač otrokom, pripravljanje mize za kosilo, lepljenje simbolov na obešalnike vsakega otroka);
- razvršča stvari v vrste eno za drugo, v parih, v trojicah ipd., iz ene dolge vrste reči naredi vrsto parov;
- sam deli skupine predmetov in snovi (tudi vodo, glino, pesek) in sestavlja snovi in predmete skupaj (testo za kekse) ter se igra z igračami, ki omogočajo razstavljanje in ponovno sestavljanje;
- šteje predmete in ljudi po odvzemanju in dodajanju. Ima priložnosti, da si zapomni število objektov v eni skupini in nadaljuje štetje v drugi skupini (v prvi škatli tri kocke, otrok si zapomni tri in šteje v drugi škatli dalje, štiri, pet), pri tem si pomaga s prsti;
- se igra družabne igre, ki vsebujejo štetje (človek ne jezi se, domino, kače in lestve, igre, kjer meče kocko in se premika po poljih naprej in nazaj glede na navodila na poljih);
- sešteva in odšteva, ko odgovarja na enostavna vprašanja vsakdanjih opravkov. Otrok se pogovarja z odraslim o tem, koliko reči še manjka (npr. štirje krožniki na mizi, koliko jih še manjka, da bomo vsi lahko jedli);
- se pogovarja z vrstniki o svojih zbirkah o tem, koliko predmetov že imajo, koliko več ali manj jih ima vrstnik;
- si izbere simbol zase in za svoje reči (simbol na omarici, polički z lastno igračo za spanje);
- opazuje rabo simbolov in sodeluje v pogovorih o pomenu simbolov (npr. prometni znaki, oznake v vrtcu, v avtu, na oblačilih, na embalaži);
- s simboli označi vrstni red otrok za igranje s posebej priljubljeno igračo idr.;
- si s simboli na sprehodu označuje, koliko avtov in koliko koles je srečal, kateri njegovi prijatelji so tisti dan v vrtcu, koliko jih ima kratke in koliko dolge hlače itn.;
- sodeluje v sestavljanju prikazov (npr. tako, da sam nalepi simbol na pravo mesto);
- opazuje dogodek in s simboli označuje opazovanja ter izdelano razpredelnico ali drugače zapisane rezultate predstavi drugim (npr. vreme, zmage v družabni igri);
- se pogovarja in pojasnjuje, kaj se je zgodilo najprej kot vzrok in kaj je nastalo kot posledica;
- se z odraslim igra igre odgovarjanja na vprašanja odraslega, ki se začnejo z *Zakaj*;
- v vsakdanjih situacijah pridobiva izkušnje o uporabi besed nikoli, skoraj, mogoče, verjetno itn.;
- napoveduje rezultat (ali je že dovolj žlic na mizi za vse, ali bomo na sprehodu opazili kakšno lužo, ker je ponoči deževalo, ali bo voda v mlaki mrzla ali ne);
- pridobiva izkušnje o tem, kaj je v dani okoliščini res in kaj ne in kaj je vedno res (Voda je mokra. Ti imaš prav.); poskuša zanikati trditve;
- se pogovarja o tem, kaj se je zgodilo večkrat, kaj je verjetno, da se bo zgodilo naslednji dan glede na opazovanja, otrok napoveduje razplete zgodb, opazovanega dogodka (npr. ogled gradbenih del na cesti);
- iz posameznih delov sestavi celoto (sestavljanke, puzzles);
- ima priložnost opaziti, da je včasih več možnih rešitev za isti problem. Opazi, da lahko na več načinov pride okoli ovir do cilja. Opazi, da lahko v različnih zaporedjih majhnih opravkov opravi celotno nalogo (najprej razreže, potem zapogne ali obratno);

- načrtuje želeno aktivnost (premisli zaporedje dogodkov), jo izpelje in premisli o tem, kaj vse je opravil;
- razloži drugim svoj načrt, potek dela, rezultat;
- si beleži vmesne rešitve pri izpeljavi projekta zaradi lastne potrebe. Ko šteje npr. avtomobile, si označi, koliko je rdečih; se navadi, da napoveduje rezultat preden stvar izračuna, izmeri ali prešteje;
- razmišlja o smiselnosti rezultatov (občutek o velikosti in enoti) in se navadi premisliti vnaprej, kakšen rezultat pričakuje;
- opazuje in izkusi zaporedje dogodkov, se pogovarja o njihovi medsebojni povezanosti in uporablja izraze za pojme najprej, potem, pred, preden, za, zatem, nazadnje;
- opazuje vzorce na oblačilih, igračah, vsakdanjih predmetih, slikah, fotografijah arhitekturnih znamenitosti (arabsko okrasje, stavbna gotika, mozaiki, labirinti, grški vzorci, ograje na trdnjavah), v govoru, glasbi, gibanju, pri živalih, rastlinah in neživi naravi, jih prerisuje, oblikuje in ponavlja;
- rabi izraze za opis geometrijskih in fizikalnih lastnosti in položaja (barve, oblike (npr. okroglo, ravno, špičasto), površine (npr. mehko, mokro), velikosti (npr. veliko, majhno), spodaj, zgoraj, levo, desno itn.);
- se veliko igra s snovmi, kot so pesek, voda, glina, sneg, preliva vodo in pesek v različno velike lončke, preoblikuje glino, polni modele, kanglice;
- izkusi geometrijske lastnosti predmetov z različnimi čuti tudi ob njihovih nasprotjih;
- se igra z geometrijskimi telesi in liki (kocka, krogla, piramida, trikotnik, kvadrat, krog, črta, pika itn.), išče oblike v naravi, jih imenuje, izdeluje, riše s pripomočki in prosto;
- se igra z dvodimenzionalnimi (ploščice) in tridimenzionalnimi predmeti različnih barv, geometrijskih oblik, z votlimi in polnimi predmeti;
- opazuje simetrijo pri predmetih, v naravi, izdeluje simetrične slike, makete, prerisuje polovico slike simetrično na drugo stran simetrale, opazuje, kaj se zgodi s predmeti pri sukanju, vrtenju, če jih pogledamo v zrcalu ipd.;
- rabi izraze za geometrijske pojme, kot so nagnjeno, poševno na, krivo, rob, vogal, imena teles, ki jih uporabljamo v vsakdanjem pogovoru;
- raziskuje svojo igralnico in vso stavbo vrta, vrt vrta in ograjo, škatle, v katere lahko zleze, podhode, predore, luknje in se pogovarja o tem, kje je kaj opazil;
- se postavlja v razne položaje in opazuje okolje z visokega tobogana, z vzpetine, s hriba, ko visi z glavo navzdol na plezalih, ko leži pod posteljo ali omaro in riše, kar je videl, ima na razpolago veliko ogledalo, kjer se vidi v celoti, pleše v škatli in na odprtem, hodi po označeni poti, po labirintu v snegu; opazuje, kaj je zunaj in kaj znotraj, daje stvari noter in ven iz škatel s pokrovi, skriva stvari in jih išče, primerja reči po zunanjem videzu in po vsebini, enake lončke z različnimi vsebinami (različne barve v enakih lončkih, različni bomboni v enakih vrečkah) in različne zunanosti z enako vsebino (več oblik škatel enakega mleka);
- se uči pojma levo in desno in enostavne orientacije v prostoru;
- opazuje, kje ležijo druge stavbe glede na vrtec, riše načrte po svoji zamisli, po predlogah in po spominu, izdeluje makete stavb in okolice, se igra z zemljevidi;
- se igra igre navodil, kjer mora vnaprej premisliti, kam bo vrstnika poslal (naprej, levo, za klopjo desno), da bo prišel na zamišljeni cilj; se pogovarja o kriterijih razvrščanja (po videzu ali vsebini);
- shranjuje igrače v zaboje, škatle, vreče, košare (zaboj za lego kocke, škatla za lesene kocke, košara za punčke, polica za avtomobile itn.);

- razporeja predmete v malo in veliko skupin glede na različne lastnosti (npr. po barvi, snovi, iz katere so reči narejene, po obliki listov rastlin);
- sestavlja skupine in zbira reči v zbirke. Otrok opazuje skupine predmetov in ob tem opazi, da so skupine po razvrščanju različno “velike” ali pa enake;
- predmete (npr. žlice, žetone, žogice, gumbe) razvršča po padajoči ali naraščajoči lastnosti (npr. po velikosti);
- rabi izraze za primerjanje objektov po geometrijskih lastnostih (veliko, malo, več, manj, enako mnogo, večji, manjša, enako veliko, težji itn.);
- meri s priročnimi sredstvi (koraki, dlanmi, ščepci, palicami, lončki, žlicami) in se igra z merili (od tehtnic, termometrov do ravnil);
- izbira enoto in meri z njo s pomočjo različnih tehtnic, različno velikih lončkov, prozornih posod, ravnil, šiviljskih metrov itn.;
- se igra trgovino, tržnico, kuha po receptih, se igra zemljo krast, se igra z denarjem;
- meri čim več različnih večjih objektov s priročnimi merili (koraki, palicami, skoki, prsti, pedmi) in primerja dobljene meritve z meritvami vrstniki. Beleži meritve z grafičnimi prikazi (npr. šteje, čez koliko talnih ploščic lahko skoči in za vsakega otroka rezultat nariše na plakat).

4.6.5 Vloga odraslih

Vzgojitelj, pomočnik in drugi odrasli imajo pri matematičnih dejavnostih zelo pomembne vloge. Iskati morajo zvezo med matematiko in vsakdanjim življenjem otroka v vrtcu in doma. Opazovati morajo razvoj otroka in se odločati o zahtevnosti dejavnosti, ki jih ponujajo posameznemu otroku. Opazovati morajo otroka pri igri, da mu lahko v najprimernejšem trenutku (glede na razvoj in zanimanje otroka) pomagajo razširiti matematično znanje. Z otrokom se morajo zelo veliko pogovarjati. V pogovoru lahko mimogrede uporabljajo matematične izraze, opišejo možen način reševanja problema, štejejo ipd. Tudi v povezavi z dejavnostmi drugih področij je mogoče razvijati otrokove spretnosti, med njimi uporabo bolj ali manj standardnih “matematičnih” pripomočkov, metod in postopkov. Vse dejavnosti, ki nastopajo kot primeri, so le ideje za delo, ponujene pa morajo biti v obliki izbire za otroka in v obliki dejavnosti, ki dopušča dinamično prilagajanje težavnosti naloge otroku.

Ob matematičnih dejavnostih se mora otrok dobro počutiti, biti mu morajo v veselje, doživeti mora uspeh ob svojih rešitvah. Zato je pomembno, da odrasli sprejemajo otrokove napake kot priložnost za napredovanje otroka. Otroku omogočijo, da sam spozna, da je rešitev ali premislek napačen, in ustvarijo situacijo, v kateri otrok pride do pravilne rešitve (npr. ob ponovitvi poskusa, z opazovanjem, kje je prišlo do napačnega sklepanja). Otroka seznanjajo tudi s postopki preverjanja rešitve in s kriteriji, ki odločajo o njeni smiselnosti.

Otroke spodbujajo k opravljanju zahtevnejših nalog, ki jih je potrebno razdeliti med seboj. Na različne načine pomagajo predvideti razbitje naloge na posamezne kose. Otrokom pomagajo, da ob razbijanju na kose ne izgubijo izpred oči končnega cilja in da se zavedo pomembnosti zadnjega dejanja sestavljanja delnih rešitev v celoto.

Otroka spodbujajo in mu ponujajo tudi dejavnosti, ki zahtevajo večkratne ponovitve poskusov, npr. spuščanje različnih kock po klancu, po drugi strani, pa tudi sami ponavljajo prikazovanje, posamezni korak igre, pogovor ponavljajo toliko časa, dokler otroka zanima in veseli. Prav tako je pomembno, da otroke spodbujajo, da končajo začeto nalogo in s tem doživijo svoj uspeh.

Otroka ne učijo imen likov, teles, izrazov za opis položaja in drugih besed s področja matematike kot samozadostno dejavnost. Pojme vpeljujejo glede na zanimanje in razvoj otroka. Primere iščejo v naravi in vsakdanjih rečeh. Otroku omogočajo, da predmete prijema in spoznava v igri preden jim nadenejo imena. Omogočijo mu, da se lahko varno igra s snovmi s čim manj dodatnimi opozorili in prepovedmi.

Pri štetju se moramo odrasli zavedati, da otrok samo s štetjem ne usvoji pojma števila. Tudi če otrok zna šteti zelo daleč od 1, morda še ne zna ob šteju niti kazati predmetov, ki jih šteje. Če je recitiranje števil/štetje mlajšega otroka vedno enako napačno, ga sprejemamo in v tem obdobju ne popravljamo, pač pa mu damo več priložnosti, da posluša glasno pravilno štetje drugih.

Odrasli najbolje pomagajo otroku do štetja, če sami čim večkrat štejejo zelo različne reči, uporabljajo števila v vprašanih otrokom, izkoristijo možnosti v vsakdanjih opravkih, kjer je štetje potrebno (pri pripravi mize, pri pospravljanju igrač, pri odhodu na sprehod), omenjajo čim pogosteje številске vzorce v vsakdanjem pogovoru z mlajšimi otroki ob negi in igri (npr. pet prstov, dva čevlja, štiri kolesa), s starejšimi ob vsakdanji rutini, igri, sprehodu, gibanju, petju. Izgovarjati je potrebno vsa števila, tudi če jih je več in štetje ni namenjeno otroku. Pri mlajših otrocih je koristno uporabljati ob štetju prste, tako da otrok vidi in ponavlja. Ko otroku zmanjka prstov, ker šteje že več stvari, mu je mogoče pokazati več načinov, kako si lahko pomaga še z drugimi pripomočki.

Opazovati je potrebno, ali otrok šteje vse objekte in ali jih šteje samo po enkrat, ter mu pomagati, da opazi, da se je zmotil pri štetju, in da odkrije, kje (npr. z označevanjem preštetega predmeta).

Odrasli otroku pomagajo izgovarjati večmestna števila, če opazijo, da mu je to v veselje, v splošnem pa spodbujajo štetje kot igro in tudi kot dejavnost, kjer je pomemben rezultat. Ob štetju je dobro, če tisti, ki šteje, na koncu vedno pove, koliko predmetov je naštel (ena, dva tri ... tri žlice), in spodbuja otroka, da tudi sam povzema rezultat štetja.

Z razvrščanjem 1-1 se otrok približa razumevanju pojma števila. Odrasli spodbujajo otroka, da zloga skupaj predmete tako, da vsakemu predmetu iz ene skupine priloži, doda, podstavi ipd. natanko en predmet iz druge skupine. Skupaj z otrokom opazujejo, da na koncu zmanjkajo predmeti ene ali druge skupine ali pa je predmetov enako v obeh skupinah. Prirejanje 1-1 lahko nastopa v različnih težavnostnih stopnjah in je na stopnji ročne spretnosti in samega razvrščanja primerno za najmlajše, na stopnji razumevanja, opazovanja in pogovora o velikosti skupin pa za starejše otroke.

Opazovanje, kdaj otroci neformalno v pogovoru uporabljajo seštevanje in odštevanje ali rezultate teh operacij in ponujanje pomoči, če si to želijo, je prav tako pomembna naloga. Čim večkrat naj vzgojitelji in pomočniki vzgojiteljev, pa tudi starši uporabljajo izraze malo, veliko, več od, manj kot, manj od, dodati, vzeti proč, razdeliti, tudi v povezavi s števili (tri več, dva manj), in spodbujajo otroka k rabi teh izrazov. Štetje s prsti je pomemben prispevek k razvijanju predpogojev za uspešno seštevanje in odštevanje. Deljenje in množenje otroci uporabljajo pri razdeljevanju na skupine, pri razdeljevanju posameznih predmetov vrstnikom, pri zbiranju predmetov (vsak po tri, preštejejo jih, ko jih zložijo skupaj).

V skupini odrasli skrbijo za to, da imajo otroci priložnost opazovati in sami oblikovati razpredelnice in grafične prikaze, ki so povezani z vsakdanjimi rečmi, opazovanjem narave in ob tem s števili in štetjem (vsak dan naj npr. nalepijo na razpredelnico simbol vremena tistega dne, simbole trenutne aktivnosti, simbol pesmi, zgodbe, sprehoda, kock). Z otroki se pogovarjajo o oznakah in jim pomagajo poiskati in odčitati informacije z grafičnih prikazov. V vsakdanjem življenju se s področjem o simbolih še posebej povezuje prometna vzgoja (prometni znaki).

Otrok s pomočjo izkušnje spoznava, da obstajata vzrok in posledica in kako sta med seboj povezana. Odrasli se pogovarjajo z otrokom o tem, kaj se je zgodilo najprej kot vzrok in kaj je nastalo kot posledica. Za začetek so primerni predvsem dogodki, ki jim je bil otrok priča ali so se zgodili v majhnem časovnem razmaku (otrok se je spotaknil in nato padel, prosil je za igračo in jo je dobil, poiskal je knjigo in našel sliko konja).

Vrtec naj bo okolje, ki ga otrok lahko raziskuje. Otroci naj obiskujejo posamezne prostore v vrtcu in imajo priložnost preživeti tam dovolj časa, da prostor raziščejo, preplezajo, pretipajo. Odrasli, če morejo, fotografirajo detajle v igralnici in na sprehodih pod različnimi vidnimi koti in z otroki razpravljajo o slikah. Predvsem pri mlajših otrocih je potrebno poskrbeti za varnost ob neomejevanju otrokovih želja po raziskovanju prostora.

Otroci se seznanjajo tudi z drugimi stavbami in dosežki ter rešitvami v stavbarstvu (npr. mostovi, dvigala, podvozi, velikimi namenskimi stavbami). Ogledajo naj si stavbe v živo, na slikah in maketah. Pozornost naj bo namenjena povezavi z umetnostjo.

Odrasli spodbujajo otroka, da v čim več stvareh in situacijah opazi ponavljajoči vzorec. Ob tem tudi opazujejo posameznega otroka, da prepoznajo, kako zahtevno grupiranje, klasificiranje in razvrščanje otrok sam od sebe že uporablja v igri, in prilagodijo zahtevnost dejavnosti posameznemu otroku. Pri določanju manjše skupine predmetov v večji skupini morajo odrasli ločiti različno zahtevne stopnje, ki si po zahtevnosti sledijo takole:

- predmeti s posebno dodano lastnostjo (rumene kocke med vsemi kockami),
- predmeti z drugim imenom med drugimi predmeti z zbirnim imenom (jabolka med sadjem),
- predmeti z drugim imenom med drugimi predmeti (jablane med drevesi).

Z zgornjo razdelitvijo je povezan otrokov razvoj sposobnosti posploševanja in sklepanja s splošnega na posamezni primerek.

Pomembno ni samo dejanje razvrščanja, pač pa tudi rezultat. Otroku odrasli pokažejo, da je rezultat pomemben.

Odrasli v vrtcu opravijo vsa merjenja, ki jih morajo zaradi svojih opravkov, tako, da jih otroci vidijo in sodelujejo. Otroke spodbujajo, da s priročnimi sredstvi merijo vsakdanje predmete. Odrasli uporabljajo isti predmet za igro merjenja in štetja (npr. stolu zmerijo višino sedala, potem preštejejo vse stole v sobi, štejejo žlice peska, ki gredo v posodo, nato presujejo pesek v menzuro).

Svoje veselje ob uspešni otrokovi rešitvi problema naj odrasli vedno pokažejo tudi otroku. Ob vsakem individualnem napredku otroka pohvalijo za uspeh. Pri tem morajo biti pozorni na to, da so vsi otroci deležni približno enake količine pohval, čeprav ne nujno vsi za uspeh na istem področju. Za otrokovo zaupanje je ob tem pomembno tudi, da odrasli sprejme otrokov dosežen napredek in otrokovo znanje upošteva ob naslednji priložnosti.

Povezovanje s starši in izmenjavanje informacij o otrokovih dosežkih in sposobnostih za lažjo presojo o tem, kaj otrok zmore in kaj ga veseli, je ključno za spodbudno vzdušje pri matematičnih dejavnostih.

5. VIRI

1. *A review of services for Young Children in the European Union 1990-1995* (1996). European Commission Network on Childcare.
2. Archard, D. (1993). *Children, Rights and Childhood*. London, New York: Routledge.
3. Arnheim, R. (1982). *Umetnost i vizuelno opažanje*. Beograd: Univerzitet umetnosti u Bg.
4. Aubrey, Carol (1997). *Mathematics Teaching in the Early Years: An Investigation of Teachers' Subject Knowledge*. London: Falmer Press.
5. *An Educational Program for Swedish Preschools - Summary*: Socialstyrelsen. The National Board of Health and Welfare.
6. Apple, Michael W. (1992). *Šola, učitelj, oblast*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
7. Bahovec, Eva D. (1996). Raziskava "Učene ženske". *Delta*, 1-2, str. 23-37.

8. Bahovec, Eva D., Zdenko Kodolja (1995). Ideology and Curriculum in Kindergartens: the Slovene Case. *The School Field*, 3-4, str. 109-118.
9. Bahovec, Eva D., Zdenko Kodolja in sod. (1996). *Vrtci za današnji čas*. Ljubljana: Pedagoški inštitut in Društvo za kulturološke raziskave.
10. Ball, S. (1990). *Foucault and Education: Disciplines and Knowledge*. London, New York: Routledge.
11. Batistič, M. (1990). *Vpliv institucionalne predšolske vzgoje na socialno emocionalni razvoj otroka: otrokove razvojne potrebe in ravnanje vzgojiteljev*. Magistrska naloga. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
12. Bašić, Elly (1970). Zadaci i perspektive u istraživanju dječjeg stvaralaštva. *Rad XVII. Kongresa SUFJ*, Poreč 1970, Zagreb 1972, str. 411-422.
13. Benchmarks for Science Literacy, Project 2061 (1993). American Association for Advancement of Science. New York, Oxford: Oxford University Press.
14. Borčič, Mirjana, Marica Nakrst (1984). *Uresničevanje filmske vzgoje v osnovni šoli*. Ljubljana: DDU Univerzum.
15. Caldwell, B. M. (1989). Achieving rights for children. *Childhood education*, 66, str. 4-7.
16. Collins, Claudette (1969). *Practical Modern Educational Dance*. MacDonald & Evans.
17. Cotič, J. (1998). *Normalno in patološko v teoriji vzgoje: od institucionalizacije otroštva k nadzorovanju materinstva in medikalizaciji vzgoje*. Magistrska naloga. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
18. Cvetko, Igor (1990). O zvočni in glasbeni identiteti (tokrat malo drugače). *Muzikološki zbornik*, XXVI, str. 59-65.
19. Cvetko, Igor (1991). Otroška glasbila in zvočne igrače kot del glasbene (zvočne) tradicije otrok na Slovenskem. *Med godci in glasbili na Slovenskem*, SEM in ISN ZRC SAZU, str. 51-90.
20. Cvetko, Igor (1996). *Slovenske otroške prstne igre*. Radovljica: Didakta.
21. Davy, Annie (1995). *Playwork, Play and care for Children 5-15*. London: Macmillan press LTD.
22. Dehaene, Stanislas (1997). *The Number Sense*. Harmondsworth: Penguin Press.
23. *Djete i kreativnost* (1987). Zbornik. Zagreb: Školska knjiga.
24. Dragan, Ana Nuša (ur.) (1995). *Vzgoja za medije in z mediji*. Zbornik. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
25. Dragan, Nuša, Zmaga Glogovec, Milan Potočnik (1991). *Videotehnologija v predšolski vzgoji*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
26. Dobszay, Laszlo (1992). *After Kodaly Reflections on Music Education*. Kecskemet: Zolzan Kodaly Pedagogical Institute of Music.
27. Foot, H. C., A. J. Chapman, J. R. Smith (1995). *Friendship and Social Relations in Children*. Transaction Publishers.
28. Franklin, B. (ur.) (1986). *The Rights of Children*. Oxford: Blackwell.
29. *Framework plan for day care institutions - a brief presentation*, Q-0917E (1996). Oslo: Ministry of children and family affairs.
30. Gardner, H. (1995). *Razsežnosti uma*. Ljubljana: Tangram.
31. Hohmann, Mary, D. P. Weikart (1995). *Educating Young Children: active learning practices for preschool and child care program*. Ypsilanti, Michigan: High/Scope Press.
32. Holt, B. G. (1998). *Science with Young Children*. Washington: National Association for the Education of Young Children.
33. Horvat, Ludvik (1992). Teoretična in metodološka vprašanja merjenja in evalvacije v predšolski vzgoji. *Institucionalna predšolska vzgoja v Sloveniji (dobre izkušnje in nadaljnji razvoj)*. Zbornik. Bled: Skupnost vzgojnovarstvenih zavodov Slovenije, str. 19-24.
34. Horvat, L. (1992). Konvencija o otrokovih pravicah in ustvarjanje pogojev za psihofizični razvoj otrok. *Educa*, 6, str. 385-392.
35. *Izhodišča kurikularne preнове* (1996). Ljubljana: Nacionalni kurikularni svet.
36. Jacob, A. (ur.) (1991). *Les droits de l'enfant, quelle protection demain*. Société Lyonnaise pour l'enfance et l'adolescence. Pariz: Lierre & Coudrier Editeur.
37. Joyce, Mary (1984). *Dance Technique for Children*. California: Mayfield Publishing Company.
38. Katz, L. G., C. F. Mohanty (1985). Early childhood education. V: Husen, T., T. N. Postlethwaite (ur.) (1985). *The International Encyclopedia of Education* 3. knjiga. Oxford: Pergamon Press.
39. Keenan, Thomas, Ted Ruffman, David R. Olson (1994). When Do Children Begin to Understand Logical Inference as a Source of Knowledge. *Cognitive development*, 9, str. 331-353.
40. Košir, Manca (ur.) (1995). *Otrok in mediji*. Zbornik. Ljubljana: Informacije ZPMS.
41. Kranjc, Simona (1995). *Razvoj govora predšolskih otrok*. Magistrska naloga. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
42. Kranjc, Simona (1996/97). Slovenščina v vrtcu. *Jezik in slovstvo* 42, 4-5, str. 135-146.

43. Kranjc, Simona (1998). *Skladnja otroškega govora od prvega do tretjega leta* Doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
44. *Kurikularna prenova - gradivo 1* (1995). Ljubljana: Urad RS za šolstvo.
45. L'école maternelle. V: *Bulletin officiel de l'éducation nationale*, št. 31, 1994. Pariz: Ministère de l'éducation nationale, de l'enseignement supérieur et de la recherche et de l'insertion professionnelle, str. 2132-2144.
46. Mandler, Jean M., Laraine McDonough (1996). Drinking and driving don't mix: inductive generalization in infancy. *Cognition*, 59, str. 307-335.
47. Marjanovič Umek, Ljubica (1992). Otrok kot razvijajoča se osebnost. *Institucionalna predšolska vzgoja v Sloveniji (dobre izkušnje in nadaljnji razvoj)*. Zbornik. Bled: Skupnost vzgojnovarstvenih zavodov Slovenije, str. 4-14.
48. Marjanovič Umek, Ljubica (1995). Vrtec in otrokov razvoj. *Sodobna pedagogika*, št. 7-8. Ljubljana, str. 338-347.
49. Marjanovič Umek, Ljubica (1998). Razvoj jezika v simbolni (domišljjski) igri predšolskega otroka. *Uporabno jezikoslovje* (tematska številka Usvajanje in učenje jezika, 5), str. 20-26.
50. Marjanovič Umek, Ljubica, Petra Lešnik Musek (1998). Kako igrača in igralni materiali določajo naravo domišljjske igre? *Sodobna pedagogika*, št. 2, str. 154-167.
51. Marjanovič Umek, Ljubica, Petra Lešnik Musek (1998). Otrokov razvoj in učenje v domišljjski igri. *Psihološka obzorja*, 7, 1, str. 25-49.
52. Marsh, Colin J. (1993). *Kurikulum: temeljni pojmovi*. Zagreb.
53. Masterman, Len (1994). *Teaching the Media*. London/New York: Routledge.
54. Mayer, Richard E. (1996). *Thinking, Problem Solving Cognition*. New York: W. H. Freeman and company.
55. McGreevy, Susan, Nichols Helen Scheff (1995). *Building Dances – A Guide to Putting Movements Together*. USA: Human Kinetics.
56. Motte-Hager, Helga de la (1990). *Psihologija glasbe*. Ljubljana: DZS.
57. Načela in teoretična izhodišča (1995). *Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, str. 12-34.
58. North, Marion (1973). *Movement Education*. London: Temple Smith.
59. O'Hagan, M., M. Smith (1993). *Special issues in child care*. London: Bailliere Tindall.
60. Pešič, Mirjana (1989). Programiranje rada u dječjim vrtićima. *Predškolsko dete*, 19 (2), str. 5-11.
61. *Pre-School Education in the European Union* (1995). Luxembourg: European Commission: Office for Official Publications of the European Communities.
62. *Programme des activités* (1985). Enseignement préscolaire de l'état. Bruxelles: Ministère de l'éducation nationale, Organisation des études.
63. Rakovič, D. (1997). Vrtci za današnji čas. O demokratizaciji, prikitem kurikulu, dejavnostih in izgubljanju časa. *Šolski razgledi*, št. 13, str. 12.
64. Rodari, Gianni (1977). *Srečanje z domišljijo*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
65. Rogers, Frederick R. (ed.) (1980). *Dance: A Basic Educational Technique*. New York: Dance Horizons.
66. *Structures of the education and initial training systems in the European Union* (1995). Luxembourg: European Commission: Office for Official Publications of the European Communities.
67. *Te Whariki, Draft guidelines for developmentally Appropriate Programmes in early childhood services* (1983). Wellington: Ministry of education.
68. Verčkovnik, Tatjana s sodelavci (1987). Vivaristika v vzgojno-izobraževalnem procesu na nivoju predšolske vzgoje - druga faza raziskave. Raziskovalna naloga.
69. Voglar, Mira (1981). *Otrok in glasba*. Ljubljana: DZS.
70. Vrščaj, Dušan (1988). Vivaristika v vzgojno-varstveni ustanovi. Spoznajmo naravo. *Zgodnje uvajanje otrok v naravoslovje*. Zbornik. Portorož.
71. "Vrtec Stara Ljubljana - Vrtec za današnji čas", Pedagoški inštitut in VVO Ljubljana Center (ter Zavod za šolstvo RS v letih 1995 in 1996), Ljubljana 1995-99, dokumentacija.
72. *Vzgojni program za vzgojo in varstvo predšolskih otrok* (1979). Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
73. Zasnova javnih vrtcev (1995). *Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, str. 35-67.
74. Watson, Robert (1990). *Film & Television in Education*. Hampshire: The Palmer Press.
75. Willems, Edgar (1989). *Le basi psicologiche dell'educazione musicale*. Fribourg: Pro Musica.
76. Wertsch, J. V. (1997). *Vygotsky and the Social Formation of Mind*. Harvard University Press.
77. *[olska zakonodaja I* (1996). Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport.
78. Wynn, Karen (1992). Addition and subtraction by human infants. *Nature*, 358, str. 749-750.
79. Wynn, Karen (1995). Origins of numerical knowledge. *Mathematical Cognition*, 1, str. 35-60.